

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Ärikorralduse instituut

Martin Ustaal

**TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI ÜLIÕPILASTE
FINANTSKIRJAOSKUSE EHK RAHATARKUSE TASEME
HINDAMINE**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: professor Jaan Alver

Tallinn 2017

Olen koostanud töö iseseisvalt.

Töö koostamisel kasutatud teiste autorite kõikidele töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele on viidatud.

Martin Ustaal

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 124141TABB

Üliõpilase e-posti aadress: martin.ustaal@gmail.com

Juhendaja professor Jaan Alver

Töö vastab bakalaureusetööle esitatud nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(ametikoht, nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

ABSTRAKT	5
SISSEJUHATUS	6
1. TTÜ FINANTSKIRJAOSKUSE UURINGU TAUSTINFORMATSIOON.....	8
1.1. Finantskirjaoskuse mõiste.....	8
1.2. Finantskäitumise mõiste	11
1.3. Finantskirjaoskuse edendamine Euroopas ja Eestis	13
1.4. Finantskirjaoskuse tase Eestis	17
1.5. Finantskirjaoskuse arendamine koolides	19
1.6. TTÜ finantskirjaoskus ja majandusõpe	23
2. TTÜ FINANTSKIRJAOSKUSE UURINGU METOODIKA.....	27
2.1. Uuringu eesmärk.....	27
2.2. Valimi kirjeldus ja meetodika	28
3. TTÜ ÜLIÕPILASTE FINANTSKIRJAOSKUSE UURINGU TULEMUSED JA ANALÜÜS	31
3.1. Uuringu tulemused.....	31
3.2. Kirjeldav statistika viie faktiküsimuse vastuste kohta.....	40
3.3. TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse taseme hindamine teaduskonniti	41
3.4. TTÜ üliõpilaste enda rahatarkuse hindamine teaduskonniti	44
3.5. Korrelatsioonanalüüs TTÜ üliõpilaste saadud punktide ja enda hinnangute vahel.	45
3.6. Järeldused ja ettepanekud	46
KOKKUVÕTE	48
VIIDATUD ALLIKAD	51
SUMMARY	54
LISAD	57
Lisa 1. Küsimustik.....	57

Lisa 2. Rahvusvaheline finantskirjaoskuse tase	61
Lisa 3. Euroopa Liidu liikmesriikide finantskirjaoskuse tase	62

ABSTRAKT

Bakalaureusetöö eesmärk on uurida, analüüsida ning hinnata Tallinna Tehnikaülikooli üliõpilaste finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse taset ja teha selle alusel järeldusi ning ettepanekuid, kas ja kuidas arendada Tallinna Tehnikaülikooli tudengite finantstadmisi. Töö teostamiseks tegi autor Tallinna Tehnikaülikooli tudengite seas läbi uuringu, milles osales 468 üliõpilast, neist 247 naist ning 221 meest. Vastajate seas oli 384 bakalaureuseõppe ja 75 magistriõppe üliõpilast ning 9 avatud ülikoolis õppijat.

Uuringu tegemiseks kasutas autor standardiseeritud küsimustikku, kus oli 25 küsimust, mis aitasid autoril hinnata vastajate üldist finantsseisu, finantsteenuste tundmist ning nende kasutamist, põhihoiakuid ja finantskirjaoskuse taset. Kõige rohkem tähelepanu pöörati küsimustiku viimasele viiele konkreetsele faktiküsimusele, mille põhjal sai autor andmeid analüüsides teha järeldusi TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse taseme kohta. Samuti pöörati tähelepanu Saar Poll OÜ 2015. aastal tehtud uuringule „Finantsalase kirjaoskuse uuring Eesti elanike seas“ ning võrreldi neid tulemusi bakalaureusetöö tulemustega.

Finantskirjaoskuse taseme selgitamiseks tegi autor mitu statistilist analüüsi. Autor püstitas hüpoteesi, et TTÜ majandusteaduskonna üliõpilaste finantskirjaoskuse tase on parem kui teiste teaduskondade üliõpilastel. Hüpotees sai andmete analüüsimisel kinnitust. Töö tulemusena selgus ka, et TTÜ üliõpilased ei oska enda rahatarkuse taset adekvaatselt hinnata.

TTÜ üliõpilased on teadlikumad finantsteenuste olemusest ning kasutavad mitmesuguseid finantstooteid rohkem kui uuringufirma Saar Poll finantsalase kirjaoskus uuringus osalenud Eesti elanikud. TTÜ üliõpilased säästavad enam ning kasutavad rohkem investeerimistooteid ja on investeerimisel julgemad riskijad. Võrreldes Saar Poll OÜ uuringu tulemustega, on TTÜ üliõpilaste tulemused sarnased.

Võtmesõnad: finantskirjaoskus, rahatarkus, finantskäitumine, TTÜ, üliõpilased, finantsalased teadmised, finantsteenused

SISSEJUHATUS

Eesti elanikkonna teadmised ja oskused finantstoodete ning -teenustega ümberkäimisel, st finantskirjaoskus ehk rahatarkus, on Euroopa Liidu ja Eesti Rahandusministeeriumi hinnangul ebarahuldavad. Finantskirjaoskusena käsitatakse oskust oma rahaasju korraldada, arukate otsuste tegemiseks vajalikke teadmisi, oskusi ja hoiakuid ning nendele tuginevat käitumist. (PISA... 2014)

Hästi korraldatud finantsseis mõjutab inimeste elukvaliteeti ja majanduslikku seisu nii lähemas kui ka kaugemas perspektiivis. Inimeste finantskirjaoskus, st teadlikkus finantsteenustest ja -toodetest, nende kasutamisevõimalustest ning võimalikest riskidest, samas ka tehingutega seonduvatest õigustest ja kohustustest on oluline nii üksikisiku kui riigi majandustegevuse seisukohalt.

Hiljutise majanduskriisi ajal ilmnes väga madal teadlikkus finantsteenustest ja -toodetest. Riigi kodanikud võtsid kergekäeliselt kõrge intressimääraga laene, teadvustamata, et neil puudusid toimetulemiseks piisavad säästud. Seetõttu sattusid majanduslikku ummikseisu. 2013. aastal käivitas Rahandusministeerium OECD ja Euroopa Komisjoni eeskujul programmi „Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamine aastatel 2013–2020“. Programmis osalevad ka Haridus- ja Teadusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Sotsiaalministeerium, Finantsinspektsioon, Tarbijakaitseamet ning paljud teised Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise seotud organisatsioonid nii avalikust kui ka erasektorist. Programmi eesmärk on teadvustada rahaasjade planeerimise vajalikkust, kujundada hoiakuid, mis toetavad arukate finantsotsuste langetamist. On tarvis saavutada olukord, milles inimesed saaksid aru finantsteenustest ja oskaksid nende abil oma rahaasju igas eluetapis korraldada, mis omakorda soodustaks finantsteenuste vastutustundlikku pakkumist. (Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise... 2013)

Teadadolevalt pole keegi uurinud TTÜ tudengite finantskirjaoskuse taset, kuigi viimastel aastatel on küll uuritud üliõpilaste rahatarkust üldiselt. Teema on aktuaalne, kuna finantsotsuste langetamine puudutab igahüht nüüdisaegses keeruliste süsteemidega maailmas, sealhulgas ka neid, keda majandus ei huvita ning kellel pole otsest seost finantsmaailmaga. Magistritöid, mis käsitlevad üliõpilaste rahatarkust, on TTÜ-s kaitstud: 2012. aastal Kiira Zhiguleva ja 2014. aastal Kerli Jakobsoo. Töodes esitati seisukoht, et noorte finantskirjaoskuse taseme arendamine peaks tänapäeva ühiskonnas olema väga tähtsal kohal.

Selle töö eesmärk on välja selgitada, milline on TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse tase. Selle kõrval soovitakse hinnata, millised kokkupuuted on TTÜ üliõpilastel olnud finantsteenustega ja kui palju on nad rakendanud teadlikult finantskirjaoskust enda finantsseisu parandamiseks. Kitsam eesmärk on välja selgitada, kas majandusteaduskonna tudengitel on kõrgem finantskirjaoskuse tase kui teiste teaduskonna tudengitel. Töö käigus selgitatakse välja tasemevahe kahe võrreldava grupi (majandusteaduskond *versus* TTÜ teised teaduskonnad) vahel. Tulemuste kogumiseks on autor koostanud standardiseeritud ankeetküsimustiku, mille abil kogutakse TTÜ tudengitelt vajalikke andmeid, et siis neid statistiliselt analüüsida.

Autor eeldab, et majandusteaduskonna tudengitele loetakse stuudiumi jooksul rohkem aineid majandus- ning finantsteadmiste omandamiseks. Samas on autor veendunud, et teiste teaduskondade üliõpilastel, näiteks ehitusteaduskonna, energeetikateaduskonna, infotehnoloogia teaduskonna, keemia- ja materjalitehnoloogia teaduskonna, matemaatika-loodusteaduskonna, mehaanikateaduskonna ja sotsiaalteaduskonna tudengitel on olnud piisavalt praktilisi kokkupuuteid mitmesuguste finantsterminitega ning nad on arendanud enda finantstadmisi seejuures ka iseseisvalt. Autor soovib jõuda järeldusteni, kuidas saaks arendada TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse üldist taset.

Töö esimeses osas on käsitletud finantskirjaoskuse ja finantskäitumise mõistet, finantskirjaoskuse edendamist nii Euroopa Liidus, Eestis kui ka Tallinna Tehnikaülikoolis. Käsitletud on veel uuringufirma Saar Poll OÜ, OECD, Standard & Poor's jt uuringuid, mis käsitlevad inimeste finantskirjaoskuse taset Eestis ja mujal maailmas.

Töö teises osas on määratletud uuringu eesmärk, käsitletud uurimisküsimusi, hüpoteese, kasutatud meetodeid ja valimit. Töö kolmandas osas on esitatud uuringu tulemused ja andmete analüüs. Kolmandas osas pakub autor välja ka võimalikke lahendusi ja teeb teemakohaseid ettepanekuid.

1. TTÜ FINANTSKIRJAOSKUSE UURINGU TAUSTINFORMATSIOON

1.1. Finantskirjaoskuse mõiste

Kirjaoskust määratletakse eelkõige igapäevase teksti kirjutamise ja lugemisena, kuid tänapäeva demokraatlikus ühiskonnas seostatakse kirjaoskust veel lisaks paljude teiste mõistetega. Praegusel ajal mõistetakse kirjaoskusest enamasti funktsionaalset kirjaoskust. Näiteks rahvusvahelises PISA programmis defineeritakse kirjaoskust (inglise keeles *reading literacy*) kui võimet mõista ja kasutada kirjutatud tekste igapäevaelu tegevustes, kodus, tööl ja ühiskondlikus elus, et saavutada oma eesmärgid ja arendada oma teadmisi ja potentsiaali. (PISA... 2014) Kirjaoskust võib esineda väga mitmel kujul: funktsionaalsena, matemaatilisena, poliitilisena, samuti nii kultuurilise, digitaalse kui ka finantsilise ehk finantskirjaoskusest. Finantskirjaoskus pälvis iga aastaga aina enam tähelepanu, eriti sellest aspektist, kas inimesed on nii-öelda piisavalt rahatargad, et langetada enda jaoks kasulikke otsuseid järjest globaalsemates ja keerukamates finantssüsteemides. (Finantskirjaoskus PISA 2012... 2014)

Rahaasjad kui mõiste ei ole allikates üheselt lahti kirjutatud, seetõttu püütakse tööjooksul konkreetset ja üheselt määratleda järgmised terminid: finantsharidus, -kirjaoskus, -tooted ja -teenused, rahatarkus, finantskäitumine.

Finantstoodete all käsitletakse igapäevaseid finantsteenuseid, nagu arveldamine, hoiustamine, laenamine (krediitkaart, laen, liising, järelmaks), ning mitmesuguseid finantsinstrumente, nagu aktsiad, võlakirjad, kogumispension ja teised investeerimisvõimalused. Tegemist on kõigile kättesaadavate toodete ja teenustega, kuid igal teenusel ja tootel on erinevad tingimused ja funktsioonid. Finantsturud on muutunud maailmas järjest kättesaadavamaks ka kõige väiksematele investoritele ja tarbijatele ning seda tänu uute finantsteenuste tormilisele arengule ja laialdasele levikule (Lusardi, Mitchell 2014).

Finantskirjaoskust kui mõistet saab määratleda nii laiemalt kui ka kitsamalt. Laiem määratlus hõlmab arusaama majandusest üldiselt ja sellest, kuidas ülemaailmsed majandustingimused mõjutavad igapäevaseid majapidamisotsuseid. Enamik inimesi mõistab finantskirjaoskust kui teadmist, kuidas teha enda jaoks kasulikke finantsotsuseid. Kitsam definitsioon keskendubki just rahaasjade haldamisele, nagu näiteks finantsplaneerimisele,

säästmisele, investeerimisele, kindlustusele kui ka finantstoodete ja -teenuste valikutele (Capuano, Ramsay 2011). Viimase aja probleemina on ilmnud nii USAs kui ka mujal maailmas, et järjest suureneb inimeste arv, kellel puuduvad oskused ja vahendid, et toime tulla turul toimivate langustega ning kasutada ära turul toimivate tõusudega tekkivaid võimalusi. Inimesed peavad langetama üha rohkem rahalist seisu puudutavaid otsuseid, alustades igapäevastest ostudest ja investeerimistoodetest, lõpetades koduostuga ning pensionile minekuks valmistumisega. Teadmatusetele viitavad teatud tarbimisotsused, madal säästumäär ja mittekasumlikud investeerimisotsused, millel võivad pikaajalist finantsseisu silmas pidades olla tõsised tagajärjed (Hung *et al.* 2009).

Aegade jooksul on avaldatud väga palju finantsuurimusi, kus on kasutatud erinevaid, kuid sisult sarnaseid määratlusi. Mõned näited finantskirjaoskuse definitsioonidest:

- Ameerika Finantstööstuse Reguleerimisamet (FINRA) defineerib finantskirjaoskust järgmiselt: turul tegutsevate investorite arusaamine turumajanduse põhimõtetest, instrumentidest, organisatsioonidest ja regulatsioonidest. (NASD Investor... 2003)
- Professor Annamaria Lusardi, kes on võitnud mitu auhinda majanduslike uurimuste eest, lahkab põhiliselt just finantskirjaoskuse probleeme ning on nõustanud USA Rahandusministeeriumi, USA Sotsiaalkindlustusametit ja Hollandi Keskpanga (Annamaria Lusardi Biography), defineerib finantskirjaoskust järgmiselt: finantskirjaoskus koosneb põhilistest finantskontseptsioonidest, nagu liitintressist, erinevuse arusaamisest nominaalsete ja reaalsete väärtuste vahel ning riskide hajutamise baasteadmistest. (Lusardi 2008)
- Austraalia ning Uus-Meremaa (ANZ) suurpanga definitsioon on järgmine: finantskirjaoskus on võime teha teadlikke valikuid ning oskus langetada raha kasutamisel ja juhtimisel tõhusaid otsuseid. (ANZ Bank Survey... 2008)

OECD (Organization for Economic Co-operation and Development ehk Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon) defineerib **finantsharidust** (inglise keeles *financial education*) kui protsessi, mille käigus finantsteenuste tarbija suurendab oma teadmisi finantsteenustest ja kontseptsioonidest ning arendab juhiste ja/või objektiivse nõustamise toel välja oma oskused ja enesekindluse, et olla teadlik kaasnevatest finantsriskidest ja olemasolevatest võimalustest, teha teadlikke ning õigeid valikuid ja langetada teisi efektiivseid otsuseid, et parandada oma finantsseisu ning finantsheaolu. (OECD Working... 2012:13).

Definitsiooni tundmine ja selle mõistmine annab tarbijale alusteadmisi, kuidas ta peaks käituma, et langetada õigeid otsuseid, kasutada efektiivselt ära informatsiooni, et luua selle abil suuremat väärtust ning parendada enda finantsseisu ja täiendada finantsteadmisi. Märkimisväärne on see, et määratluses on suur rõhk sõnal „enesekindlus“. Enesekindlus on vajalik omadus finantsmaailmas toimetulekuks, kuna finantsturg on oma olemuselt ebakindlust tekitav ja riskantne ning avaldab tarbijale ka survet. Täielikult iseseisvalt tehtud tõhusad otsused eeldavad suurepärase enesekindlust ja otsustusvõimet (Madiste 2012, 7).

OECD hinnangul on **finantskirjaoskus** (inglise keeles *financial literacy*) oskuste, teadmiste, hoiakute ja käitumiste kogum, mis on vajalik rahaasjades arukate otsuste langetamiseks ja oma pere majandusliku heaolu tagamiseks (Financial education... 2016). See tähendab, et finantskirjaoskaja suudab oma rahaasju planeerida nii lähemat kui ka kaugemat perspektiivi silmas pidades, tunneb eesmärkide saavutamiseks vajalikke finantsteenuseid ja tegutseb püstitatud eesmärke silmas pidades. Ühtlasi tunneb ta oma õigusi ja kohustusi ning teab ka seda, kust vajaduse korral abi küsida (Atkinson, Messy 2012). Rahvusvahelise õpilaste õpitulemuslikkuse hindamisprogrammi PISA definitsiooni kohaselt on finantskirjaoskus rahaasjade ja nendega seotud riskide tundmine ja mõistmine, motivatsioon ja kindlus neid teadmisi eriolukordades edukalt kasutada, parendamaks isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu ning võimaldamaks majanduselus osalemist (PISA... 2014). Võrreldes finantskirjaoskuse laiemat mõistmist inimeste hulgas ja erinevaid definitsioone, ilmneb, et nende sisu ja mõte on üsna sarnased, aga OECD ametlik definitsioon on oluliselt detailsem, spetsiifilisem ja laialdasemalt kasutatavam.

Selles bakalaureusetöös lähtutakse kogu töö jooksul OECD ametlikust määratlusest. See definitsioon hoiab teadmised ja käitumise vähemalt mõisteliselt teineteisest lahus, seega teadmised ei pruugi käitumise muutust esile tuua.

Rõhutades selles töös finantskirjaoskuse tähtsust ja sellest tulenevat võimalikku kasu, saab kõige tõenäolisemalt välja tuua reaalse rahalise tulu ning suutlikkuse vältida finantsvaldkonnaga seonduvaid kahjumlikke otsuseid ning nendest tulenevat materiaalselt kahju. Reaalsem ja paremini tajutav finantskirjaoskusest tulenev kasu on seega oskus paremini oma tulusid hallata ning seeläbi neid ka efektiivselt kasvatada. Suurem majanduslik kindlustatus aga aitab omakorda toime tulla selliste elus ette tulevate sündmustega, nagu töökaotus, pensionile jäämine või haigestumine vms (Capuano, Ramsay 2011). Finantsotsustel on inimese igapäevaelus tähtis osa ning see mõjutab nii inimese elukvaliteeti kui majanduslikku

kindlustunnet. Edukate finantsotsuste eelduseks on inimeste teadlikkus finantsteenuste tingimustest ning kaasnevatest riskidest, õigustest ja kohustustest (Finantsalase kirjaoskuse... 2015). Finantsiliselt võimekad kodanikud on riigi pikaajalise majandusliku tervise seisukohalt väga olulised, kuna nad loovad tugeva aluse riigi majanduslikuks kasvuks. Rahaasjadega seotud otsustel võivad olla pikaajalised tagajärjed ja need võivad mõjutada inimese kogu edaspidist elu (Lusardi 2015).

Viimaste aastatega on rahaasjade korrastamise, perekonnaelarve planeerimise ja teadliku finantskäitumise vajalikkust rohkem teadvustatud. Finantsturud muutuvad aina keerukamaks ja turule tuleb üha rohkem uusi finantstooteid ja -teenuseid ning seega on nende tarbijatel vaja järjest enam teadmisi oma rahaasjade korraldamisel. (Improving... 2005)

Heaks näiteks rahaasjade korraldamisel ja planeerimisel on inflatsiooni ehk üldise hinnataseme tõusu eest enda vara (raha) kaitsmine. Inflatsiooniga kaasneb raha väärtuse vähenemine ehk selle tulemusel saab ühe euro eest osta vähem kaupu. Finantskirjaoskus väljendubki ka vajalikkuses kaitsta oma vara inflatsiooni eest. Selline tegutsemine nõuab igapäevaseid finantsotsuseid, mis vajavad mingil tasemel teadmisi säästmise, investeerimise, laenamise ning muude samalaadsete teemade kohta. (de Bruin *et al.* 2010)

Paljud uuringud on näidanud, et kuigi finantskirjaoskus loob aluse optimaalseks finantskäitumiseks, ei pruugi see muude tegurite (kognitiivsed, sotsiaalsed ja psühholoogilised) mõjul rakenduda (Huston 2011). Finantskirjaoskusest üksi pole kasu, kui finantsotsuste tegemisel finantskäitumine ning põhihoiakud kokku ei lange.

1.2. Finantskäitumise mõiste

Eelnevalt esitatud materjali järgi võimaldab finantskirjaoskus mõista finantsturu olemust ning langetada enda jaoks kasulikke finantsotsuseid, mille tulemuseks on majanduslik tõhusus ning majanduslik kindlustatus. Kuigi finantskäitumist mõjutavad paljud tegurid (näiteks psühholoogilised, kogemuslikud, sotsiaalsed ning ka majanduslik kitsikus), on kõige otsustavamaks teguriks ikkagi teadmised. Teadmistest sõltub tarbija käitumine, samas kui muud tegurid mõjutavad nende teadmiste rakendamist. Finantskirjaoskus on väga oluline, kuna loob aluse optimaalseks finantskäitumiseks (Capuano, Ramsay 2011). Inimestel, kellel finantsteadmisi napib, on suurem oht sattuda võlgade tõttu probleemidesse ning vähem tõenäoline on ka väheste teadmistega kodanike osalemine börsil. Samuti pole neil piisavaid

oskusi, et valida madalaimate tasudega kasumlikke investeerimisfonde, koguda raha isiklike eesmärkide saavutamiseks, juhtida oma raha efektiivselt ja teha pensioniplaane. Rahatarkus on oluline komponent jätkusuutlike finantsotsuste tegemisel ja paljud noored soovivad, et neil oleksid põhjalikumad majandusalased teadmised (Lusardi 2010).

Finantskäitumine (inglise keeles *financial behaviour*) on finantskirjaoskuse oluline koostisosa, sest see on otsuste langetamisel üks alustalasisid. Enamik inimesi nõustub sellega, et nad vastutavad oma finantstuleviku eest. Teadmiste ja tegevuste vahel võib valitseda suur lõhe. Finantskäitumine on teadmiste ja emotsioonide põhjal tehtud käitumuslik otsus, mis hõlmab rahaasjade korraldamist, laenamist, finantstoodete ja -teenuste valimist. (Atkinson 2006)

„Kui keegi ütleb, et tema eesmärk on omada uhket autot, siis tavaliselt ei ole asi selles uhkes autos, vaid hoopis soovis leida endale uue ja uhke auto abil tüdruksõber/poiss-sõber või avaldada muljet enda sõpradele.“ (ING International Survey... 2015) See tsitaat määratleb suurepäraselt finantskäitumise tegeliku olemuse.

Uuringus „Finantsalane kirjaoskus Eesti elanike seas“ tuleb selgelt välja, kuidas inimesed tarbivad ning kes või mis eestlaste finantskäitumist mõjutab. Ostukäitumise puhul selgub, et 47% Eesti elanikkonnast kaalub hoolikalt, enne kui midagi endale soetada, ning uuringust selgub, et inimesed mõtlevad aina enam läbi oma igapäevaseid oste. Oste mõtlevad läbi keskmisest tunduvalt enam 55–74-aastased inimesed, keskmisest vähem aga 18–34-aastased. Veel kaaluvad oste keskmisest vähem jõukamad inimesed ja need, kes saavad tarbimisel endale lubada nii-öelda väikseid eksimusi (Finantsalane... 2010). Tegelik elu on aga näidanud, et väga palju tarbitakse just ühiskonna survele ning tihti tehakse seda üle enda võimete ja laenatud raha arvelt. Aina jõulisemalt mõjutab tänapäeval inimeste igapäevast finantskäitumist informatsioon, mis jõuab nendeni meedia vahendusel – reklaamid televisioonis, raadios ja internetis. Otsuste langetamisel kasutatakse näiteks internetis leiduvate kommertsbankade turundustekste, mis ilmuvad tihti suurte internetiportaalide uudisvoos paljude inimeste nutiseadmete ekraanile. Viimasel ajal on täheldatud arvamusiidrite (blogijate, investorite, ettevõtjate) mõju nii investeerimisotsuste tegemisel kui ka finantskäitumuslike stiilide tekkimisel.

Hollandi suurpank ING, millel on üle 50 miljoni kliendi rohkem kui 40 riigis, viis 2015. aasta lõpus läbi rahvusvahelise uuringu, mis näitas, et nende keskmine Euroopa klient ei soovi enam panga abi finantsnõustamisel ning rahaliste otsuste langetamisel. Nimelt 52% vastanutest ei soovi panga abi finantsnõustamisel, 14% ei osanud vastata ning ülejäänud 34%

olid nõus ka panga pakutava finantsnõustamisega. Ilmselt peituvad asjaomased põhjused 2000. aastate lõpul aset leidnud suures finantskriisis, mille tõttu suurpankade nõu nii palju ei enam usaldada (ING International Survey... 2015).

Kui analüüsida, kuidas langetavad otsuseid Eesti elanikud finantsteenuste valimisel, siis Eesti Rahandusministeeriumi tellimisel 2015. aastal tehtud uuringust selgus, et 44% vastanutest tegi otsuse müügiesindaja või klienditeenindaja käest saadud infole tuginedes ning 31% internetist leitud informatsiooni põhjal. Kõrgharidusega vastajate seas oli rohkem neid, kes otsivad teenusepõhist infot internetist või lähtuvad pigem varasematest isiklikest kogemustest. Põhiharidusega inimesi mõjutab teenuse valimisel rohkem televisioonis, raadios või ajalehtedes avaldatud reklaam. (Finantsalase kirjaoskuse uuring... 2015)

ING panga uuringust ilmnes, mida teevad ING panga kliendid finantskirjaoskuse parendamiseks, et selle abil teha tulevikus enda jaoks enam kasulikke finantsotsuseid. Inimesed on hakanud kasutama aasta-aastalt üha enam planeeritud eelarvet (42% vastanutest peab eelarvet), 26% inimestest on hakanud kasutama rohkem pangakaarti. Seda sellepärast, et oma kulutustel silma peal hoida panga loodud Personal Finance Systemi abil, mis näitab kõiki kulusid-tulusid internetipangas jooksvalt, ning rühmitab kulud kokkuvõtlikult kuluartikli järgi. 23% vastanutest väitis, et neid ei huvita nende finantsseis. 16% vastanutest kasutab otsuste langetamisel ning enda finantskirjaoskuse taseme tõstmisel pere ja sõprade abi ning nõuandeid, või raamatute ning interneti abi. Huvitavaks osutus asjaolu, et 6% vastanutel on isiklik mentor või nõustaja, kes aitab neil analüüsida oma finantsseisu (ING International Survey... 2015). See on hea näide sellest, kuidas inimene usaldab kedagi, kellel on vajalikud teadmised ja teatud kogemused finantsotsuste langetamisel. Läbi kogemuste inimesed õpivad ning saavad endale teadvustada, mis on õige ja mis on vale.

1.3. Finantskirjaoskuse edendamine Euroopas ja Eestis

Pärast 2008. aastal aset leidnud ülemaailmset majandussurutist tekkis kogu maailmas suurem vajadus uurida finantskirjaoskuse olemust ja vajalikkust. Finantskirjaoskuse edendamine on vajalik eelkõige järgnevatel põhjustel (Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise... 2013):

- rahvastiku vananedes on järjest olulisem suurendada inimeste enda panust vanaduspõlve kindlustamisel;
- järjest keerulisemaks muutuvad finantsteenused piiravad inimeste säästmist ja investeerimist;
- finantskohustuste koormuse suurenemisega kasvab inimeste makseraskustesse sattumise oht;
- finantskirjaoskuse taseme tõstmine võimaldab inimestel oma rahaasju iseseisvalt ja edukalt planeerida.

Finantskirjaoskuse edendamine toimub kahel tasandil – individuaalsel ning makrotasandil.

Euroopa Liidu finantspoliitika suurim eesmärk on kestlikku majanduskasvu toetava finantskeskkonna stabiilsuse tagamine. Finantskeskkonna stabiilsust mõjutava tegurina on finantsvaldkonna õigusliku regulatsiooni, töhusa järelevalve ja kaasaegse infrastruktuuri kõrval olulise tähtsusega elanikkonna finantskirjaoskus. Finantsotsuste kasvav osakaal inimeste igapäevaelus mõjutab üha ulatuslikumalt inimeste elukvaliteeti ja majanduslikku kindlustatust nii lähemas kui ka kaugemas tulevikus. Sellest tulenevalt muutub üha olulisemaks inimeste finantskirjaoskuse tase, sh teadlikkus finantsteenustest, nende kasutamisel avanevatest võimalustest ning nendega kaasnevatest riskidest, õigustest ja kohustustest. Hiljutise finantskriisi tekkimist süvendas inimeste madal teadlikkus finantsteenustest. Nii Euroopa Komisjon kui ka OECD rõhutavad üha enam finantshariduse osatähtsust ja riiklike finantskirjaoskuse edendamisele suunatud strateegiate loomise vajadust. Finantsteenuste piiriülest iseloomu arvestades on oluline tagada Euroopa Liidus ühtsete finantskirjaoskuse meetmete rakendamine, mistõttu alates 2008. aastast on OECD laiendanud finantsharidusprojekti tegevusi, luues rahvusvahelise finantshariduse võrgustiku ehk INFE. INFE koondab praegu üle 200 institutsiooni 97 liikmesriigist (sh Eesti), mille raames jagatakse liikmesriikide parimatele tavadele tuginedes kogemusi ning luuakse efektiivseid meetodeid ja töövahendeid liikmesriikide elanike finantshariduse edendamiseks. INFE-sse koondunud liikmesriikide kogemuste varal on loodud OECD üldised soovituselised finantskirjaoskuse riiklikul tasemel edendamiseks, et iga liikmesriik saaks välja töötada strateegia, arvestades siseriiklikku olukorda ja elanikkonna finantskirjaoskuse taseme tõstmise konkreetset vajadust. (*Ibid.*)

Standard & Poor'si hiljutise uuringu järgi on üle 50% Euroopa Liidus elavatest täiskasvanutest finantskirjaoskajad. Kõige kõrgema finantskirjaoskuse tasemega inimesed

elavad Taanis, Norras, Suurbritannias ning Saksamaal, kus rohkem kui 65% elanikest on finantskirjaoskajad. Rumeenias on finantskirjaoskuse tase madal, ainult 22% elanikest on finantskirjaoskajad. Uuringust ilmneb tõsiasi, et koguni 40% inimestel, kes kasutavad krediitkaarti või kes on võtnud pangast laenu, on finantskirjaoskus nõrk või olematu. (Financial Literacy Around the World... 2015)

Eesti elanikkonna finantskirjaoskuse taseme tõstmise eesmärgil on Rahandusministeeriumi eestvedamisel algatatud ka riiklikul tasandil finantskirjaoskuse valdkonna edendamise strateegia aastateks 2013–2022. (Finantskirjaoskuse... 2012)

Eesti Rahandusministri käskkirjaga moodustati 2011. aasta novembris programmi loomise eest vastutav komisjon, kuhu kuulusid esindajad nii era- kui ka avalikust sektorist. Programmi loomisega seotud tegevus toimus kolmel tasandil: komisjon, eksperdirühm ja ümarlaud. Komisjoni tasandil lepiti kokku finantskirjaoskusega seotud põhimõistetes ja edendamist vajavates üldistes probleemvaldkondades, milleks olid rahaasjade planeerimise alaste teadmiste, oskuste, hoiakute ja käitumise edendamine, finantsteenustega seotud teadlikkuse taseme tõstmine ning finantskirjaoskuse edendamisega tegelevate osapoolte koostöövõrgustiku loomine. (*Ibid.*)

Probleemvaldkondade põhiselt alustasid 2011. aastal tööd kaks eksperdirühma: rahaasjade planeerimise eksperdirühm ja finantsteenuste alase teadlikkuse eksperdirühm. Rahaasjade planeerimise eksperdirühma tegevuse eesmärk oli välja töötada sisuline osa programmist, mis käsitleb elanike hoiakuid ja isiklike rahaasjade juhtimiseks ning planeerimiseks vajalikke elementaarseid teadmisi ja oskusi. Rahaasjade planeerimise eksperdirühm tuvastas peamiste probleemidena järgmised asjaolud:

- igapäevaste rahaasjade planeerimine ja kontroll on Eesti elanike seas vähe levinud;
- Eesti elanikud ei sea endale rahaasjades pikaajalisi eesmärke.

Finantsteenuste alase teadlikkuse eksperdirühma eesmärk oli välja töötada see osa programmist, mis seondub finantsteenuste kasutamist puudutava teadlikkuse tõstmisega. Finantsteenuste alase teadlikkuse eksperdirühm tuvastas peamiste probleemidena järgmised asjaolud:

- inimestel pole piisavalt teadmisi finantsteenustest, nendega seotud võimalustest ega riskidest;
- finantsteenuseid pole sugugi alati kerge mõista;
- finantsteenuseid ei pakuta alati kliendi vajadusi ja võimalusi silmas pidades.

2010. aastal tegi OECD rahvusvahelise finantskirjaoskuse võrdlusuuringu, millele tuginedes tellis Rahandusministeerium finantskirjaoskuse uuringu ka Eesti elanike kohta. Võrdlemisel teiste OECD võrdlusuuringus osalenud liikmesriikidega selgus, et Eesti elanikud on oma teadmistelt rahaasjadest teisel kohal, kuid käitumiselt kõige viimased. Teisisõnu on Eesti elanikel küll olemas baasteadmised finantsteenustest, kuid probleem on teadmistele mittevastav käitumine ja hoiak rahaasjades. OECD 2012. aastal avaldatud võrdlusuuringu tulemustele tuginevalt peab Eestis senisest enam hakkama tähelepanu pöörama isiklike rahaasjade korraldamisel valitsevate hoiakute kujundamisele ja sellele, et inimesed rakendaksid oma teadmisi ja oskusi otsuste langetamisel rahaasjades. (*Ibid.*)

Selleks, et inimeste käitumine hakkaks väljendama olemasolevaid teadmisi ja oskusi, on vajalik teadmiste parem sidumine tegeliku elu ja praktikaga. (*Ibid.*)

Programmi elluviimiseks kavandatud tegevussuundade määramise aluseks on Eesti elanike teadmiste ja oskuste paranemine ning seeläbi inimeste hoiakute ja käitumise muutumine suunas, mis toetab teadlike otsuste tegemist isiklikes rahaasjades.

Uuringust tuli välja kaks suuremat probleemi: rahaasjade planeerimine ja kontroll on vähe levinud ning inimesed ei sea endale rahaasjades pikaajalisi eesmärgi. Kindlasti peab probleemina märkima ka väheseid teadmisi finantsteenustest, nendega seotud võimalustest ja riskidest. (*Ibid.*)

Veenva argumendina oli programmis välja toodud teenusepakkujate vastutustundlik käitumine. Probleemina sõnastati finantsteenuste pakkujate huvide konflikt kliendiga, mistõttu nad ei pruugi sugugi alati esindada sõltumatut seisukohta ja pakkuda kliendi vajadustest lähtuvaid lahendusi, st finantsteenuseid ei pakuta alati inimeste vajadusi ja võimalusi silmas pidades.

Uurimistulemusi kokku võttes tuleb täheldada, et kuna inimeste igapäevaelus kasutatavate finantsteenuste osatähtsus jätkab kasvutrendi, muutub üha olulisemaks finantsteenuste müügieelse informatsiooni jagamine ja inimeste nõustamine enne otsuste tegemist. Selleks, et soodustada finantsteenuste vastutustundlikku pakkumist, keskendutakse programmi elluviimisel tegevussuundadele, mille tulemusena oodatakse järgmist:

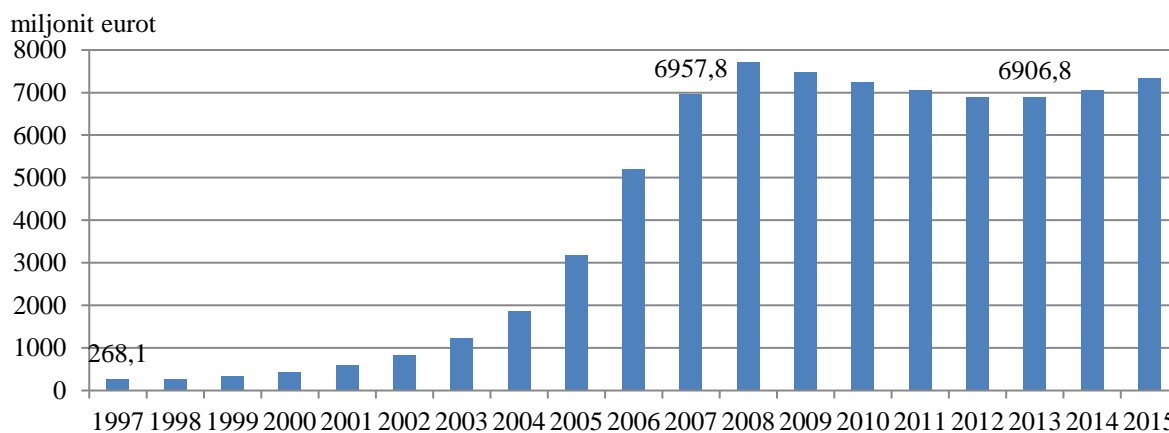
- finantsteenuste pakkujad müüvad finantsteenuseid vastutustundlikult, võttes arvesse klientide vajadusi ja võimalusi;
- suureneb finantsteenuste läbipaistvus;

- finantsteenuste pakkujad toetavad oma tegevuse kaudu klientide laenuriskide hindamist. (*Ibid.*)

1.4. Finantskirjaoskuse tase Eestis

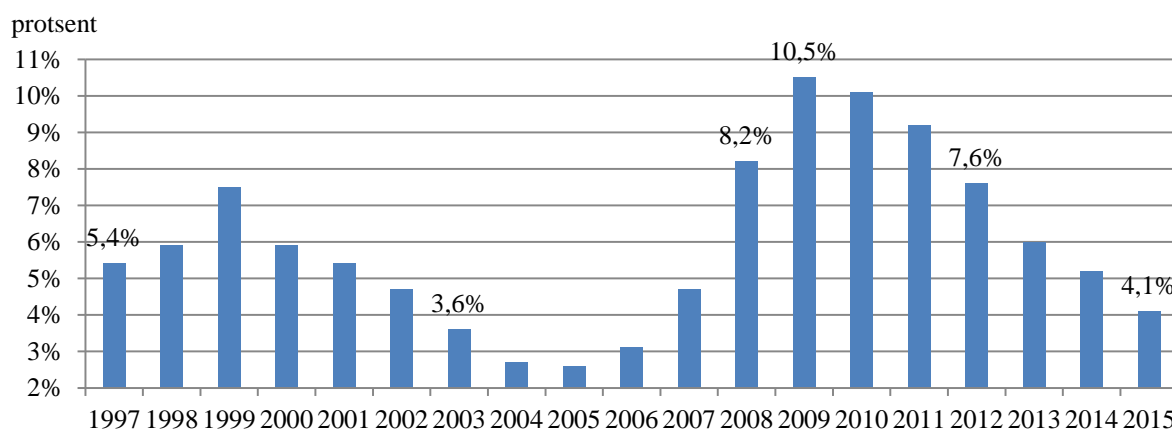
Eesti taasiseseisvumisega aastal 1991 mindi üle turumajandusele, mis oli Eesti inimeste jaoks täiesti uus ning paljud nõukogudeaegsed põhimõtted majanduselus kadusid täielikult. Majanduslike muutuste tõttu omandasid inimesed teistsuguseid tarbimisharjumusi, sest äkitselt oli tekkinud kõikidel võimalus soetada mitmesuguseid tooteid ja teenuseid, mis varem ei olnud võimalik. Üleminek käsumajanduselt turumajandusele oli keeruline. Paljud pidid tõdema, et vaatamata uute võimaluste avanemisele, polnud neil võimalik ressurside puudumise tõttu neid võimalusi ära kasutada. See lõi suurepärase pinnase kommertspankade tekkeks. Inimesed said enda tarbimissoove ellu viia pankade loodud uute finantsteenuste ja -toodete abil. (Käsumajandusest turumajandusse)

Joonisel 1 võib näha, et 1997. aastal laenasid kommertspankad välja ainult 268 miljonit eurot, aga viis aastat hiljem juba 830 miljonit eurot ning aastaks 2007 ehk kümme aastat hiljem oli kodumajapidamistele laenatud koguni 7 miljardit eurot. Uues majandussituatsioonis oli paljudel inimestel tekkinud võimalus oma ostuunistused teoks teha ja eelnevalt välja toodud statistikast nähtuv laenujäägi kümnekordne tõus väljendab ilmekalt uute võimaluste kasutamise intensiivsust. Finantskirjaoskuse aspektist tekib küsimus: kuidas suutsid inimesed kohaneda uue majandussituatsiooniga ning kuidas said nad hakkama finantsteenuste ja -toodete soetamisel tekkinud kohustustega?



Joonis 1. Kodumajapidamistele antud laenude jääk aastate lõikes miljonites eurodes. Allikas: Eesti Pank

Jooniselt 2 ilmneb, et uues majandusolukorras oli toimetulek rahuldav, sest vaatamata ülikiirele laenukoormuse kasvule, jäi tasumata laenude osatähtsus aastatel 1997 kuni 2007 vahemikku 5%–8%. Ainuke suurem mõõnaperiood ilmneb üleilmse majandussurutise ajal, kus paljud ei suutnud enda laene teenindada ning ei tulnud enam toime võetud kohustustega ja laenude tagasimaksmisega. Just see buumijärgne finantskriis pani aluse ühiskonna arutelule inimeste oskustest oma rahaasju optimaalselt korraldada ja raha juhtida ning vajadusest tegeleda finantskirjaoskusega.



Joonis 2. Kodumajapidamiste tähtajaks tasumata laenude jääk protsentides
Allikas: Eesti Pank

2015. aastal tegi uuringufirma Saar Poll OÜ avaliku arvamuse uuringu, mis käsitles Eesti elanike finantskirjaoskust ja finantsteenuste alast teadlikkust. Selle käigus küsitleti 1137 Eesti elanikku vanuses 18–80 eluaastat. Samasugune uuring tehti Rahandusministeeriumi tellimusel 2010., 2012. ja 2015. aastal. 2015. aasta uuringu tulemused näitasid, et Eesti inimeste finantskäitumine on laias spektris muutunud ratsionaalsemaks ja rahaasjade kavandamine ettenägevamaks. Samasugune uuring tehti kolmandat korda ja jätkuvalt kumab tulemustest läbi sama nähtus – inimestel pole, mida säästa, ja isegi kui on, siis nad ei suuda seda piisavalt hästi teha. (Finantsalase kirjaoskuse uuring... 2015)

2012. aastal läbiviidud laiahaardeline rahvusvaheline PISA test, mille üks osa käsitles ka põhikooliõpilaste finantskirjaoskust, näitas, et Eesti põhikooliõpilastel on teiste riikide eakaaslastega võrreldes väga head finantsoskused. Eesti õpilased olid PISA 2012 uuringu andmetel osalenud 18 riigist finantskirjaoskuse tasemelt kolmandal kohal. Eesti õpilaste finantskirjaoskuse tase on kõrgem, kui seda matemaatika ja lugemise testi tulemuste põhjal võinuks eeldada. (PISA... 2014)

Positiivsete tulemuste põhjused on järgmised:

- Teiste riikidega võrreldes on Eesti õpilastel rohkem igapäevaste pangateenuste kasutamise praktilisi kogemusi: Eestis on rohkem õpilasi, kellel on pangakonto ja/või deebetkaart, kui teistes osalenud riikides.
- Enamikul põhikooli õpilastel on tööalane kogemus: kaks kolmandikku õpilastest on ise raha teeninud, näiteks pereettevõttes või osalise ajaga töötades.
- Eesti õpilased omandavad finantsoskused mitme õppeaine kaudu (integreeritult): kuigi rahandust koolides eraldi õppeainena ei õpita, käsitletakse enamikus koolides rahateemat integreeritult mitmesugustes ainetes, nt matemaatikas ja ühiskonnaõpetuses.
- Linna- ja maalaste oskused rahaasjadest arusaamisel on ühesugused: linna- ja maakoolide õpilaste tulemused on sarnased.
- Ka nõrga koduse tausta ning toega õpilastel on head finantsoskused: sotsiaalmajanduslik taust mõjutab Eesti õpilase finantskirjaoskuse taset vähem kui teistest uuringus osalenud riikides.
- Õpilased saavad üle riigi head finantsoskused: tulemuste erinevus koolide vahel on väiksem kui OECD-s keskmiselt, st Eestis on võrdselt tugev põhiharidus.
- Kultuuritaustal on selge mõju: finantskirjaoskuse taset Eestis mõjutab raamatute arv kodus. Õpilased, kelle kodus on üle 500 raamatu, said keskmiselt 40 punkti kõrgema tulemuse.
- Peres tuleb rääkida lapsega rahaasjadest: Eesti tulemused näitavad, et kodus rahaasjade arutamine avaldab finantskirjaoskuse tasemele positiivset mõju. (PISA... 2014)

Veenev näide on Lusardi ja Mitchellli 2014. aastal tehtud uuring, mis toob välja huvitava asjaolu. Nende uuringu järgi mõjutab kohana kõige enam nii finantskäitumusliku kui ka -kirjaoskusliku taseme tõstmist inimese töökoht. Selleks on hakanud paljud ettevõtted ostma sisse koolitusi, mille eesmärgiks on tõsta oma töötajate raha juhtimise oskuse taset (Lusardi, Mitchell 2014). See aitab kaasa nii töötaja arengule ja rahuolule kui ka ettevõtte igapäevasele heolule.

1.5. Finantskirjaoskuse arendamine koolides

PISA rahvusvahelisest testist ilmnes, et Eesti noorte finantskirjaoskuse tase maailma mõistes on keskmisest tasemest parem. Selle tulemuse põhjusi tuleb otsida kooliharidusest:

milline näeb välja Eesti koolide õppekava, kuidas valmistatakse järelkasvu ette iseseisvaks eluks finantsmaailmas, kuidas ammutavad Eesti noored rahatarkust?

Suurepärane allikas selle kohta, milliseid materjale, sobivaid interaktiivseid linke ja keskkondi Eesti koolides finantskirjaoskuse arendamiseks kasutatakse, on finantshariduse edendaja Anne Roosi 2013. aastal koostatud töö pealkirjaga „Finantskirjaoskuse kujundamisega seotud alushariduse ja üldhariduse õppe- ja metoodiliste materjalide kaardistamine ning hindamine“. Selgub, et finantshariduse valdkonda käsitlevaid teadmisi, oskusi, suhtumist ja käitumist kujundatakse eelkõige gümnaasiumi valikõppeaine majandusõpetuse tunnis. Teematilist õppematerjali on ka ühiskonnaõpetuse, emakeele, matemaatika jt ainetundides käsitlemiseks ja kasutamiseks nii põhikoolis kui ka keskkoolis (Roos 2013). Töös väljatoodud kirjed ja lingid aitavad kaasa alushariduse õppekava (2008), põhikooli riikliku õppekava (2011) ja gümnaasiumi riikliku õppekava (2011) kooliõpilaste finantskirjaoskuse arendamisele.

Alusharidus on veebikeskne ning siin tegutsevad juba õige varajases eas Eesti suurimad kommertspangad, kes teevad koostööd suuremate lastele mõeldud interaktiivsete keskkondade ja institutsioonidega. Alusharidusse annab suure panuse Eesti suurim kommertspank Swedbank. Nad on loonud traditsioonilise konkursi, kus valitakse juba kolmandat korda välja parimad majandusteemalised õppevahendid eri kooliastmetele. Konkursile on oodatud osalema kõik, kes soovivad edendada noorte rahandus- ja majandus teadmisi ja -oskusi: õpetajad, õpilased, tudengid ja majandushuvilised, emad-isad, vanavanemad ja teised mängulise meelega huvilised (Finantshariduse õppematerjalid... 2013). Taolise aktsiooniga loodetakse kokku koguda hulganisti häid ideid, et üheskoos rahajutud kõige pisematele koolijärgsetele mõnusaks ja mänguliseks muuta.

Hästi kasutatavaks platvormiks väikelastele on Jänku-Jussi õpetlikud multikad, kus väikeste laste seas kõige populaarsem tegelaskuju Jänku-Juss tutvustab multifilmides lastele igapäevaelu eri tahke ning aitab kujundada arusaama maailmast. Animatsioonid on suunatud 2–11-aastastele lastele ning multifilmide abil käsitletakse lastele arusaadavalt ja eakohaselt selliseid termineid nagu raha, säästmine, pank, investeerimine. (Jänku-Jussi multikad internetis)

Alushariduses on tulemuslik ka Tarbijakaitseameti ning Danske panga koostööl koostatud Rahamaa interaktiivne veebiplatvorm, kus tänu seal leiduvate interaktiivsete toimingute kaudu saavad õpilased teadmisi mitmesuguste raha ja selle kasutamise seotud

teemade kohta. Näiteks käsitletakse teemasid, kust raha tuleb, mis on raha väärtus, kuidas rahaga ümber käia ja seda koguda.

Põhikooli nooremale astmele on suunatud Argo Kirjastuse poolt välja antud kuue raamatuga eesti keelde tõlgitud ja kohandatud minisari, mida ka paljud koolid juba oma koolikirjandusena kasutavad: „Sinu raha“, „Rahaga seotud elukutsed“, „Raha ajalugu“, „Pane oma raha kasvama“, „Ostujõud“ ja „Rikkad ja vaesed“. Raamatud sobivad nii põhikooli majanduse algõppe tundidesse kui ka huvialaringidesse täiendava õppematerjalina. Raamatute eestikeelne tõlge arvestab meie kohalike oludega. Lastele selgitatakse lihtsas keeles ja humoorikas võtmes järgmisi mõisteid: elukallidus, eelarve koostamine, võlg, laenamine, maksud, sotsiaalkindlustus, töö ja pension jms. Raamatud annavad õpetust ja head nõu, kuidas raha juurde kasvatada, selgitavad arusaadavas keeles rahandus termineid ja avavad finantsmaailma mõisteid. (Roos 2013)

Ka algkoolile on suur osa õppeplatvormidest tehtud just interaktiivsena ehk veebis kättesaadavana. Minuraha.ee ehk finantsinspeksiooni tarbijaveeb on loonud õppe- ja harjutusvara, mille abil saab lastele selgitada rahaasjade põhitõdesid. Tarbijaveeb nimega Minuraha.ee on loonud lastele ka seitse huvitavat mängu, mis võimaldavad finantshariduse alaste teadmiste, oskuste ja hoiakute kujundamist ja kinnistamist mängulisel teel. (Teadmised rahaasjade... 2011)

Põhikooli õpilaste jaoks on loodud 2011. aastal koostöös Finantsinspeksiooni ja NASDAQ OMX Tallinna börsiga „Finantsaabits ehk rahaasjade korraldamise käsiraamat“, kus käsitletakse üldisi põhimõtteid perekonna eelarve koostamisest, investeerimisest ja laenamisest. Samuti laiendatakse mõtteid, kuidas finantshariduse kaudu on võimalik integreerida õppetegevusi majandusõpetuse, ühiskonnaõpetuse ja matemaatika ainetundides. (Finantsinspeksioon, NASDAQ OMX 2011)

Eesti kapitalil põhinev LHV pank on koostöös Eesti Pangaliiduga andnud noortele välja omalaadse Finantsaabitsa (autor R. Raudvee). Raamatus käsitletakse finantsharidusega seotud igapäevaseid valdkondi ja mõisteid, nagu arvelduskonto, pangakaart, internetipank, interneti kaudu ostmine, kaardimaksed, mobiilimaksed, sularaha, pere-eelarve, isiklik eelarve, kulutuste jälgimine, õppelaen ja selle käendamine, laenud, kiirlaenud, krediitkaardid jne. (*Ibid.*)

Eesti gümnaasiumi õppekava võimaldab kõikidele keskkooliõpilastele valikõppeainena kaks kursust (35+35 tundi) majandus- ja ettevõtlusõpet. Majandus- ja ettevõtlusõpetuse eesmärgiks on omandada arusaamine ühiskonnas toimuvatest nähtustest ja protsessidest ning

nende vastastikustest seostest nii üksikisiku, ettevõtte, riigi kui ka rahvusvahelisel tasandil. Seejuures on tähtis õpilaste ettevõtlikkuse ja keskkonda väärtustava ning säästva eluhoiaku, probleemide lahendamise ja uurimise oskuste areng. (Gümnaasiumi riiklik õppekava)

Eesti keskkoolides ja gümnaasiumi tasemel on üks mahukam laialdaselt kasutatav majandusõpik, mille on välja andnud Eesti vanim äriharidust pakkuv kõrgkool Estonian Business School. Õpiku autorid on Epp Vodja, Villu Zirnask, Piret Suitsu, Liina Kulu ja kooli õppejõud Ülle Pihlak, Lauri Luiker, Kristiina Kägu, Maris Zernand, Kati Tillemann, Anto Liivat. Õpik seletab lihtsas keeles majanduse põhitõdesid nõudlusest-pakkumisest kuni rahvusvahelise majanduseni. Teoreetilist osa ilmestavad Eesti ettevõtete näited. Eesti gümnaasiumites kasutatakse majandusõppes õpikuna tihti ka Finantsinspektsiooni ja Eesti börsi loodud „Finantsaubitsat“.

Eesti Pangaliidu eestvedamisel tähistati märtsis Eestis teist korda rahatarkuse kuud, mille eesmärk on tähtsustada finantskirjaoskust ja teadvustada eestimaalastele arukaid finantskäitumise põhimõtteid. Rahatarkuse kuu jooksul leiavad aset harivad ettevõtmised: tunnid koolilastele, loengud ja seminarid ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajatele, koolitused karjäärikoordinaatoritele, rahasüsteemi tutvustav näitus ja rahatarkuse teemaline konverents. Samuti tutvustatakse meediakanalitele pankade klienditeenindajate igapäevatööd ja klientide nõustamist. Rahatarkuse kuud korraldavad Eesti Pangaliidu eestvedamisel liidu 13 liikmespanka, Rahandusministeerium, Finantsinspektsioon, Eesti Pank, vabaihendus Ettevõtlusteater ja MTÜ Rahatarkus ning selle üritused on suunatud eelkõige noortele inimestele. (Pangaliit)

Eeskätt noortele mõeldes on loodud ka eraldi rahatarkuse Facebooki lehekülg, kus on võimalik hoida silma peal harival sisul, mis aitaks vähendada lõhet teadmiste ja tegeliku käitumise vahel. (Pangaliit)

Üks tähtis algatus ongi lisada koolide õppekavadesse, st lõimida igapäevaõppeainetesse finantskirjaoskust parendavaid ülesandeid. Selle eesmärk on tõsta õpilaste finantskirjaoskuse taset juba varakult, enne kui nad hakkavad tegema olulisi rahalisi otsuseid. Tähtis on, et neil oleks olemas piisav teadmiste (ning ka kogemuste) pagas. Ameerika Ühendriikides, kus kolledžiharidus on väga tähtis ning ka kallis (USA-s on kolledžihariduse maksumus viimaste aastate jooksul kiiremini kasvanud kui inflatsioon), on paljud vanemad ning ka lapsed seatud valiku ette, kas säästa raha ning investeerida see haridusse või mitte. (Lusardi, Mitchell 2014)

Vanematelt nõuab suurt pingutust ja head finantskirjaoskust alustada lapse kolledžiõpingute planeerimist võimalikult varajases staadiumis.

1.6. TTÜ finantskirjaoskus ja majandusõpe

TTÜ on avalik-õiguslik ülikool Tallinnas, mis asutati aastal 1918. TTÜ missioon on teenida Eesti majandust, ettevõtlust ja tööstust, tegemist on Eesti ainsa tehnoloogiaülikooliga, kus õpetatakse tulevikueerialasid. TTÜ annab üliõpilastele interdistsiplinaarse hariduse, mille unikaalsus peitub tehnika-, loodus-, täppis-, sotsiaal- ja terviseteaduste sünergias. TTÜ diplomit hindavad kõrgelt tööandjad nii kodu- kui välismaal, valdaval enamikul Eesti suurettevõtete juhtidest on, kas TTÜ bakalaureuse-, magistri- või koguni doktorikraad. Tallinna Tehnikaülikoolis õpib 2016. aastal 12 000 tudengit. Koolil on üle 70 000 vilistlast, kes kõik on andnud oma panuse Eesti arengusse. Ülikoolil on kaheksa teaduskonda¹: ehitusteaduskond, energeetikateaduskond, infotehnoloogia teaduskond, keemia- ja materjalitehnoloogia teaduskond, majandusteaduskond, matemaatika-loodusteaduskond, mehaanikateaduskond ja sotsiaalteaduskond. (Talpsepp 2015)

Töö autor kui ärianduse erialal õppiv tudeng esitab hinnangulise seisukoha, et finantskirjaoskuse taseme arendamisega on tegeldud ülikooliaja jooksul vähesel määral. Autor toob välja mõne positiivse näite finantstadmiste täiendamisel: mikro- ja makroökonomika, rahanduse alused ja finantsarvestuse ning ettevõtluse alused. Analüüsides eri teaduskondade erialade õppekavasid, võib täheldada, et ainsad majandusained, mis üliõpilastel on kohustuslikus korras või valikainena võimalik läbida ning mis võiks nende finantskirjaoskuse taset tõsta, on mikro- ja makroökonomika, erinevad matemaatikaained ja ettevõtluse alused. See tõstatab küsimuse, kas ja millistele teadmistele toetudes peaksid TTÜ üliõpilased bakalaureuseõppe järel olema valmis langetama pärast bakalaureuseõpet enda elu muutvaid ning väga olulisi finantsotsuseid. Seda nii igapäevaste ostude puhul ja näiteks uue auto soetamisel kui ka investeerimisel ja/või oma kodu ostmisel ning tulevikku vaataval finantsplaneerimisel.

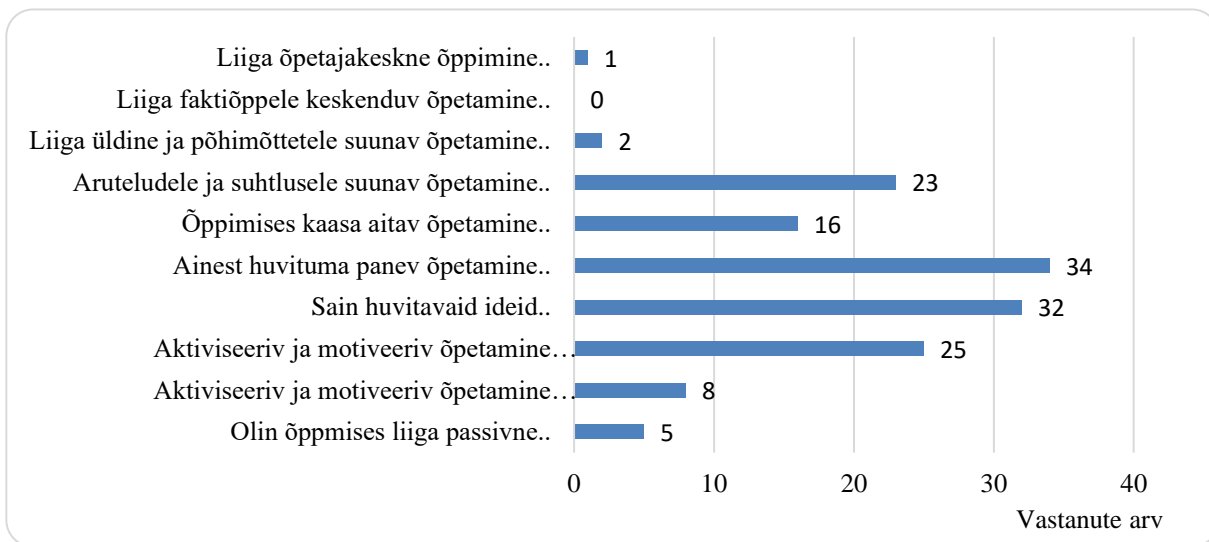
¹ Uuringu teostamise ajal oli Tallinna Tehnikaülikoolil kaheksa teaduskonda, kuid alates 1. jaanuarist 2017 on ülikoolil teaduskondi 4: inseneriteaduskond, arvutiteaduskond, loodusteaduskond ning sotsiaalteaduskond.

Vabaainete seast on vajalikke teadmisi rahatarkuse teemal võimalik omandada ainekursusel „Eraisiku rahandus” (3 EAP), mida viib läbi vanemteadur Tõnn Talpsepp. Selle õppeaine eesmärk on tõsta üliõpilaste finantskirjaoskuse taset, anda teadmisi eraisiku rahanduse põhitõdedest, sealhulgas finantsplaneerimise, finantsotsuste ja investeringute tegemisega seotud valdkondades. Kokkuvõtlikult on eesmärk anda iseseisvale inimesele juhiseid, kuidas olla rahanduslikult edukas (Talpsepp 2015).

Eraisiku rahanduse ainele registreeris ennast 210 üliõpilast eri teaduskonnadest, neist 89 sooritas aine positiivsele hindele. Aine valinud üliõpilased jagunesid järgmiselt: 5 energeetikateaduskonnast, 10 tudengit ehitusteaduskonnast, 12 sotsiaalteaduskonnast, 14 üliõpilast olid IT-teaduskonnast, keemia- ja materjaliteaduskonnast ning mehaanikateaduskonnast oli kokku 12 üliõpilast, matemaatika- ja loodusteaduskonnast 5 tudengit ning koguni 140 üliõpilast registreeris end ainet kuulama majandusteaduskonnast. Registreerunud üliõpilaste seas oli nii bakalaureuse- kui ka magistrikraadi omandajaid ning 7 üliõpilast sooritasid ainet avatud ülikooli kaudu. Eraisiku rahanduse õppesisu kohta laekus positiivne tagasiside. Autor sai ligipääsu õppeinfosüsteemi aine läbinud 43 üliõpilase (35% aine läbijatest või 20% aine deklareerijatest) tagasisidele. Küsimusele, kas ainekursuse läbinud tudeng soovitaks kursust ka oma sõbrale, vastas kümne palli süsteemis koguni 50% tudengitest „Jah, soovitan kindlasti“ (10 punkti). Kursust hinnati sobivalt jõukohaseks (63%) või siis pigem keeruliseks (28%). Töö maht sobis tudengitele väga – 63% vastanutest väitis, et töö maht ja ainepunktid on proportsioonid. Ainult 23% kurtis, et töö maht on liiga suur ja võiks veidi väiksem olla. Õpetaja isikustiili õpetamisel iseloomustavad hästi joonisel 3 ära toodud vastused.

Kõige tähtsam selle aine juures on autori arvates see, et inimestele meeldis eraisiku rahanduse kursus ning ainet soovitati kõikidele teistelegi.

Aine õpetamine paneb inimesed sellest valdkonnast huvituma ning paljud aine sooritajad said selle kursuse abil huvitavaid ideid edaspidiseks eluks.



Joonis 3. Vastused küsimusele „Milline oli õppejõu käekiri selles aines?“ (vastanute arv)
Allikas: vanemteadur Tõnn Talpsepp/ÕIS

Ainekursuse „Eraisiku rahandus“ kohta laekus väga palju positiivseid arvamusi (kirjaviis muutmata).

- „Kui inimest huvitab, mis majanduses toimub ja soovib ideid, kuidas ise paremini hakkama saada, siis kindlasti on see just see õige valik. Olen ise väga rahul.“
- „See aasta oli ta tasuta ainena ning igal juhul tasub seda ainet võtta. Isegi tasub mõelda aine deklareerimise peale, juhul kui see on tasuline. Lektor loeb oma ainet huvitavalt ning igapäeva elus on sellest ainest palju kasu.“
- „Kes vähegi soovib saada mingisugustki eelaimdust finantsmaailma toimingutest, siis hea võimalus mõistliku osakoormusega teenida veel lisaks asjalikele baastadmistele ka teine kord hädavajalikud 3EAP-d vabaõppe moodulisse.“
- „Parim kursus, mida olen 3 aasta jooksul TTÜs võtnud. Lihtsalt läbi ei saa, kuid kui soovid tõeliselt praktilisi näiteid ja päriselt targemaks saada, siis oled loll, kui seda kursust ei võta. Ainus aine, kus iganenud õpikutarkusi ei kasutata, vaid räägitakse asjadest nii, nagu need päriselt on.“
- „Kindlasti soovitaksin seda ainet neile, kes soovivad oma rahaasjad nii-öelda kontrolli alla saada, samuti investeerimishuvilistele.“

- „Mina, kes ma olen esimese kursuse tudeng ja väga palju majandusmaailmast aktsiatest ja kõigest varem ei teadnud, jäin selle ainega väga rahule. Soovitaksin kindlasti seda ka teistele. See avardas majanduses kõvasti mu silmaringi ning mõistan nüüd ümbritsevat majandusmaailma palju paremini. Aine tekitas minus huvi investeerimise vastu (varem arvasin, et ma ei hakka kunagi investeerimisega tegelema). Seega mina soovitaksin seda ainet kõigile, kes soovivad tulevikus ratsionaalsemaid majanduslike valikuid elus teha ja olla edukad.“
- „Õppeaine on väga huvitav ja elulähedane ning aitab kindlasti parandada finantskirjaoskust. Esmakursuslasele, kes pole varem väga palju finantsteemadega kokku puutunud, võivad kodutööd osutada esialgu pisut keeruliseks. Lisaks tuleb õppeaines kasuks elukogemus (teadmised erinevate varadega seotud kulutustest).“

Nendest kommentaaridest kajastub ilmekalt selle aine vajalikkus igale TTÜ üliõpilasele.

2. TTÜ FINANTSKIRJAOSKUSE UURINGU METOODIKA

2.1. Uuringu eesmärk

Töö eesmärk on välja selgitada, milline on TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse tase. Samuti ilmnevad uurimuse käigus tudengite põhihoiakud, teadlikkus finantsteenustest ning TTÜ tudengite üldine finantsseis. Töö kitsam eesmärk on välja selgitada TTÜ teaduskondade võrdluses finantskirjaoskuse tasemevahe. Eeldatavasti on kõrgem tase majandusteaduskonna üliõpilastel, kes omandavad finantsteadmisi iga päev ning mõned tudengid puutuvad finantsmaailmaga iga päev kokku juba ka praktikas. Et teha kindlaks TTÜ üliõpilaste üldine finantskirjaoskuse tase ning võrrelda neid tulemusi teaduskonniti, püstitab autor järgmised uurimusküsimused.

- 1. Milline on TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse tase?** Sellele küsimusele vastuse leidmiseks tegi autor TTÜ üliõpilaste seas ankeetküsitluse ning nende tulemuste analüüsimisel leitakse TTÜ üliõpilase finantskirjaoskuse tase. Autor võrdleb tulemusi uuringufirma Saar Poll OÜ 2015. aastal tehtud uuringuga „Finantsalase kirjaoskuse uuring Eesti elanike seas“.
- 2. Kas teaduskonniti erineb finantskirjaoskus oluliselt?** Küsitluse käigus eraldab autor vastajad teaduskonniti ning vastuste alusel võrreldakse teiste teaduskondade finantskirjaoskuse tasemeid. Sellele küsimusele on eeldatav hüpoteetiline vastus, et parima finantskirjaoskuse tasemega on majandusteaduskonna üliõpilased. Küsimusele leiab autor vastuse statistilise analüüsi abil.

Bakalaureusetöö eesmärgi saavutamiseks on tehtud uuring. Selle raames korraldati küsitlus TTÜ üliõpilaste seas. Küsimustiku koostamisel tugineti bakalaureusetöö esimesele peatükile, kuid autor kasutas ka eelnevate uurimuste küsimustikke, millest võttis küsimustiku koostamisel eeskujuna ning mugandas mitu küsimust oma uuringu tarbeks. Küsimuste koostamisel kasutas autor Lusardi ja Mitchelli 2014. aasta uuringut ning Saar Poll OÜ 2015. ning 2012. aastal tehtud uuringut.

Autori teada pole TTÜ üliõpilaste rahatarkuse taset keegi veel uurinud. Seega on autor n-ö teerajaja ja uurimusest saab esimene selletaoline. Eelnevalt on küll oma magistritöös

uurinud üliõpilaste rahatarkuse taset nii Zhiguleva (2012) kui ka Jakobsoo (2014), kuid mitte Tallinna Tehnikaülikoolis.

Eelnevatele uuringutele toetudes püstitas autor järgmised hüpoteesid:

- Majandusteaduskonna tudengite tulemused, mis puudutavad finantskirjaoskust, on paremad kui teiste teaduskondade üliõpilastel.
- TTÜ üliõpilased oskavad adekvaatselt hinnata enda rahatarkuse taset.

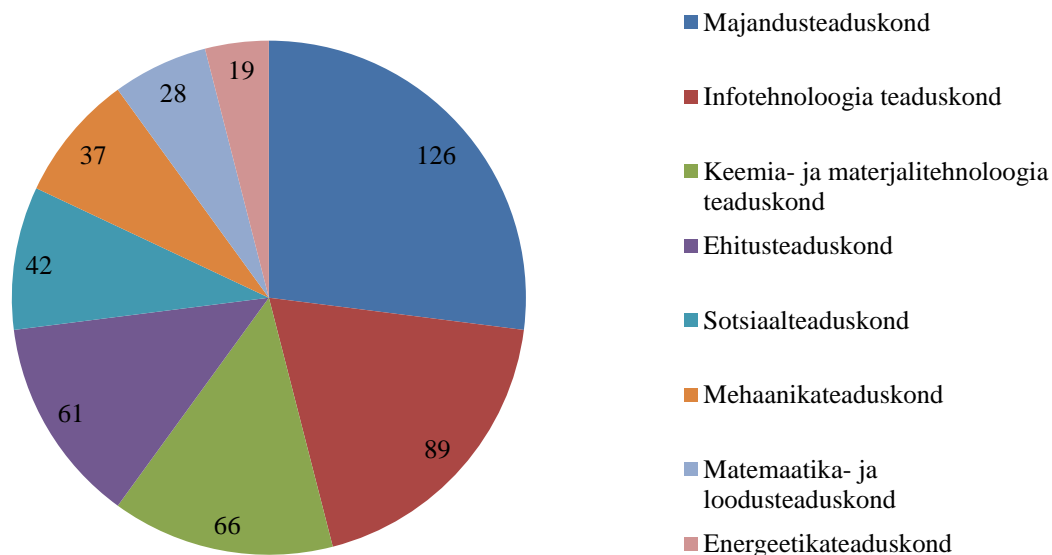
Bakalaureusetöö tulemuste, järelduste ja testitud hüpoteesi põhjal teeb autor omapoolsed ettepanekud, et edendada TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse taset ning arengut.

2.2. Valimi kirjeldus ja metoodika

Uuringu tegemiseks viis töö autor läbi mahuka valimiga (468 inimest) küsitluse, milles kasutas avatud ning struktureeritud küsimustega ankeeti. Küsimustik koosneb 25 küsimusest (vt Lisa 1), mis aitavad hinnata vastajate üldist finantsseisu, finantsteenuste tundmist ning nende kasutamist, põhihoiakuid ja finantskirjaoskuse taset. Autor lähtus küsimustiku koostamisel enamasti Saar Poll OÜ uuringust, mis käsitleb finantsalast kirjaoskust ja selle taset Eesti elanike seas 2015. aastal. Küsimustiku esimesed 20 küsimust aitavad autoril aimu saada TTÜ üliõpilaste finantsseisu kohta, finantsteenuste olemuste ning nende kasutamise kohta. Samuti proovitakse küsimustiku abil välja selgitada TTÜ üliõpilaste põhihoiakud ning finantskirjaoskuse tase.

Küsimustiku koostamisel on võetud eeskuju ka muudest allikatest, nagu näiteks Lusardi ja Mitchelli uuringust (Lusardi, Mitchell 2010) tulenevatest ülesannetest, mis aitavad inimeste üldist finantskirjaoskuse taset hinnata. Küsimustiku viimased viis küsimust on konkreetset faktiküsimused, mis võimaldavad hinnata TTÜ üliõpilaste tegelikku finantskirjaoskust. Need küsimused olid finantsteemalised ning käsitlesid finantstoote (antud juhul krediitkaardi) olemuse tundmist, mõistet „krediidi kulukuse määr“ ja „likviidsus“, inflatsiooni ja intressi mõistmist ning selle arvutamist.

Uuring tehti 468 TTÜ üliõpilase seas, kellest 52,8% olid naised (247) ning 47,2% mehed (221). 82% vastanutest olid bakalaureuseõppe üliõpilased, 16% magistrandid ning 2% avatud ülikoolis õppijad. Teaduskonniti varieeruv vastajate arv on toodud joonisel 4. Kõige rohkem vastanuid oli majandusteaduskonnast ning kõige vähem energetikateaduskonnast.



Joonis 4. Küsitlusele vastanute jagunemine teaduskonniti
Allikas: (Autori koostatud)

Vastajate vanuseline koosseis oli järgmine: 57,6% vastajatest oli vanuses 21–23 aastat, 17,6% oli vanuses 20 või nooremad, 16,5% 24–26-aastased ning ülejäänud 27-aastased ja vanemad.

Küsimustik täideti paber kandjal 24 eksemplari puhul, ülejäänud 444 vastust laekus autorile elektrooniliselt läbi Google Formsi, küsimustik oli koostatud eesti keeles. Töö autor teostas uuringu ajavahemikul 14. aprillist kuni 8. maini 2016. Küsimustikku levitati elektroonselt sotsiaalmeedias, TTÜ üliõpilasi koondavates gruppides, väga paljude ainekursuste Moodle'i keskkonnas, samuti sai autor kasutada ka paljude õppejõudude meililiste. Põhjus, miks ei lasknud autor täita rohkem küsimustikke paber kandjal, on lihtne: paljud õppejõud keeldusid uuringu tegemisest oma ainetundides, sest küsimustikule vastamine oleks võtnud liiga kaua nende väärtuslikku loenguaega.

Andmete töötlemiseks kasutati programmi Microsoft Excel. Kõik vastused eksporditi Google Formsi keskkonnast Microsoft Excelisse. MS Excelis viidi andmed analüüsimiseks

sobivale kujule. MS Excel võimaldas autoril andmeid vajadusel sorteerida ning filtreerida, luua töö tarbeks mitmesuguseid diagramme ja tabeleid ning teha statistilisi analüüse. Teatud tulemuste puhul ei olnud vaja andmeid täiendavalt töödelda, sest Google Forms'i keskkonnas oli see juba tehtud.

Küsimustele sai valida mitu vastust, sellepärast võib vastuste protsendisumma olla suurem kui 100%.

3. TTÜ ÜLIÕPILASTE FINANTSKIRJAOSKUSE UURINGU TULEMUSED JA ANALÜÜS

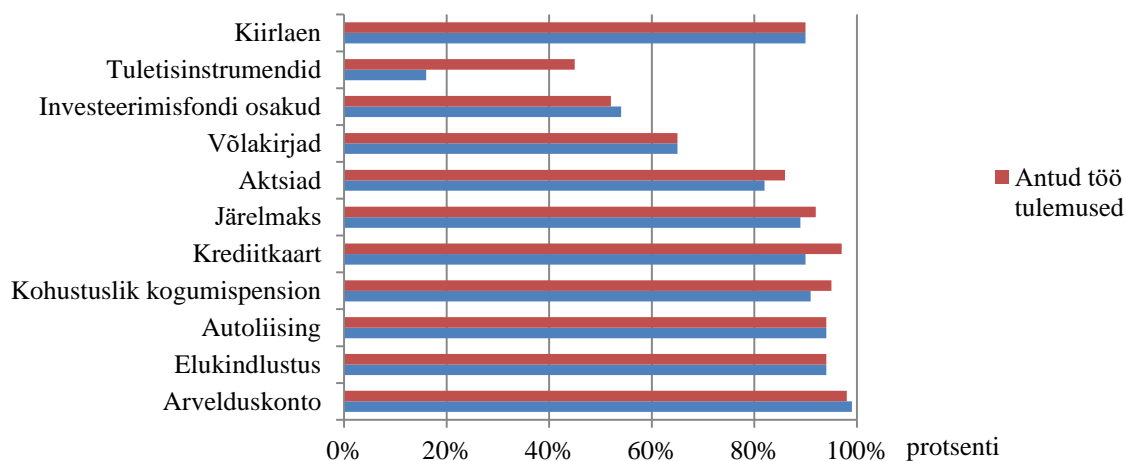
Selles peatükis analüüsib autor bakalaureusetöö raames tehtud uuringu tulemusi, kirjeldab neid diagrammide ja tabelite abil ning hindab TTÜ üliõpilaste finantsteadmiste taset ja põhihoiakuid. Autor võrdleb saadud tulemusi Saar Poll OÜ 2015. aastal tehtud uuringu tulemustega. Lisaks viib autor läbi nii z-testid, t-testid kui ka korrelatsioonanalüüsi, et kontrollida püstitatud hüpoteese.

3.1. Uuringu tulemused

Ankeetküsimustiku esimesed küsimused käsitlesid TTÜ üliõpilaste sissetulekut: kust ja kui palju ning kuidas teenivad TTÜ üliõpilased raha? Küsimusele, kust laekub neile igakuiselt sissetulek, vastati järgmiselt: pea 70% vastanutest on töökoht (kooli kõrvalt) ning 56% vastanutest saab toetust ka vanematelt, 37,5% saab stipendiumi ja/või toetusi ning koguni 10% vastanutest olid ettevõtjad. Igakuiseks keskmiseks (neto-)sissetulekuks kujunes küsitletutel 831 eurot. Eesti Vabariigi keskmine netokuupalk oli 2015. aastal 855,33 eurot. (Statistikaamet)

Rühmitades tulemusi vastajate sissetuleku kohta, selgub, et kõige suuremad igakuised sissetulekud on majandusteaduskonna ja IT-teaduskonna üliõpilastel ning kõige väiksemad sissetulekud on sotsiaalteaduskonna ning matemaatika- ja loodusteaduskonna tudengitel.

Joonis 5 illustreerib finantsteenuste tundmist TTÜ üliõpilaste puhul selle uuringu puhul ning Saar Poll OÜ 2015. aasta uuringu tulemusel, mis tehti eesti elanike seas.

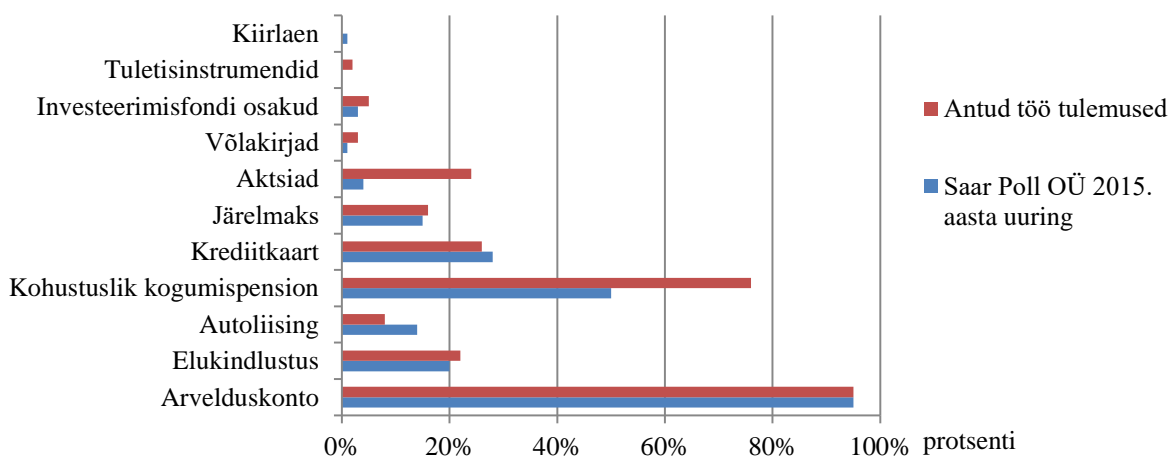


Joonis 5. Finantsteenuste teadlikkus käsitletava uuringu ja Saar Poll OÜ uuringu puhul
Allikas: (Autori koostatud)

Enamik vastajaid oli finantsteenuste teadlikkuselt väga heal tasemel võrreldes Saar Poll OÜ 2015. aasta tulemustega. Vastajad olid rohkem kui 90% tõenäosusega kursis selliste finantsteenuste olemusega, nagu arvelduskonto, elukindlustus, muu kindlustus (auto-, vara-, kasko-, reisikindlustus), õppelaen, autoliising, eluasemelaen, kohustuslik kogumispension, krediitkaart, järelmaks, kiirlaen, hoiukonto, aktsiad ja väärtpaberid. Joonis 6 illustreerib asjaolu, et ettevõtete ja riikide võlakirjadest on teadlikud 66% vastanutest, tuletisinstrumentidest 46,4%, investeerimisfondi osakutest 51,3% ning ühisrahasutusplatvormide laenudest 44% ja investeringtest 46% vastanud üliõpilastest.

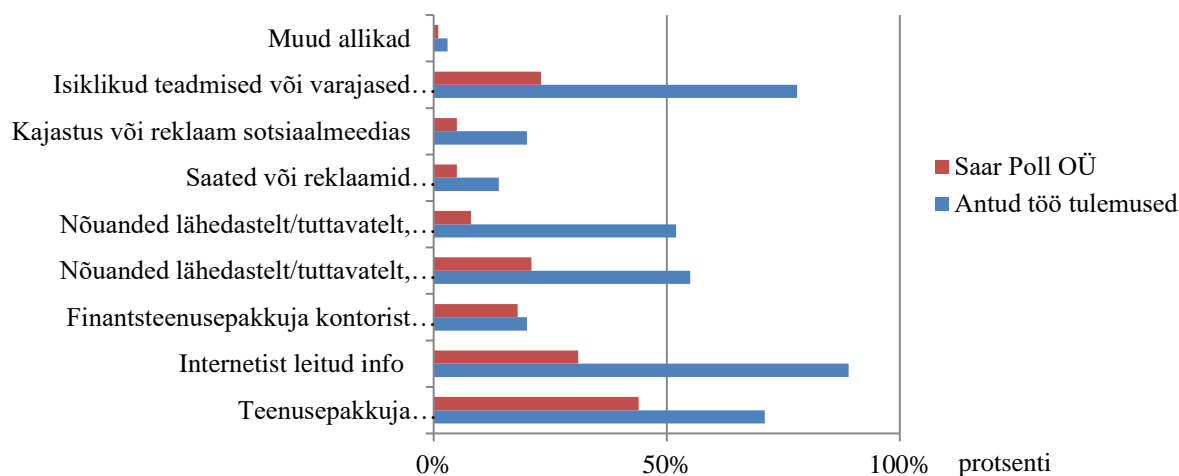
Finantsteenuste kasutamist analüüsid selgus, et koguni 96% vastanutest on või on olnud arvelduskonto. Ainult 77% vastanutest on teadlikud, et nad on liitunud kohustuslikus korras II pensionisambaga. Samas peaks kõik vastajad (v.a 8 inimest, kes on üle 30-aastased) olema kohustusliku II samba kliendid, s.t sündinud pärast 1983. aastat (Pensionikeskus). Märkimisväärne on see, et väga paljud tudengid kasutavad eri investeerimistooteid. Hoiukonto (kas siis tähtajalise hoiusena või lihtsalt kogumiskontona) on või on olnud 25% vastanul, 23,2% küsitletuist omab või on omanud aktsiaid ning väärtpabereid ja 20% vastanul on 2011. aastal loodud investeerimiskonto süsteem, mis annab eraisikutest investoritele võimaluse saadud tulult tulumaksu maksmist edasi lükata. (Finantsinspektsiooni tarbijaveeb minuraha.ee)

Võrreldes uuringufirma Saar Poll tulemustega finantsteenuste teadlikkuse ja kasutamise kohta, pole need oluliselt erinevad. Jooniselt 6 on näha, et TTÜ üliõpilased kasutavad rohkem investeerimistooteid, kui seda kasutab keskmine Eesti elanik. Teadlikkus finantsteenustest on Eesti elanike seas aastatel 2010–2015 kasvanud ja see on tõusnud iga finantsteenuse puhul, mida on Saar Poll OÜ uuringus käsitletud viie aasta jooksul. (Finantsalase kirjaoskuse uuring... 2015)



Joonis 6. Finantsteenuste kasutamine antud uuringu ja Saar Poll OÜ uuringu järgi
Allikas: (Autori koostatud)

Joonis 7 tutvustab, milliseid infoallikaid kasutavad TTÜ üliõpilased finantsteenuste kasuks otsuste langetamisel. Saar Poll OÜ uuringu tulemusel saadud vastustega võrreldes suuri erinevusi ei esine. Suurim erinevus tuleneb interneti (sotsiaalmeedia, uudisteportaalid) mõjust otsustamisel, sest käesolevas uuringus on tegemist noorte (vanuses 20–30) inimestega, kes üha enam sõltuvad veebist leitavast informatsioonist.



Joonis 7. Milliseid infoallikaid te kasutate või olete kasutanud finantsteenuste kasuks otsustamisel?
Allikas: (Autori koostatud)

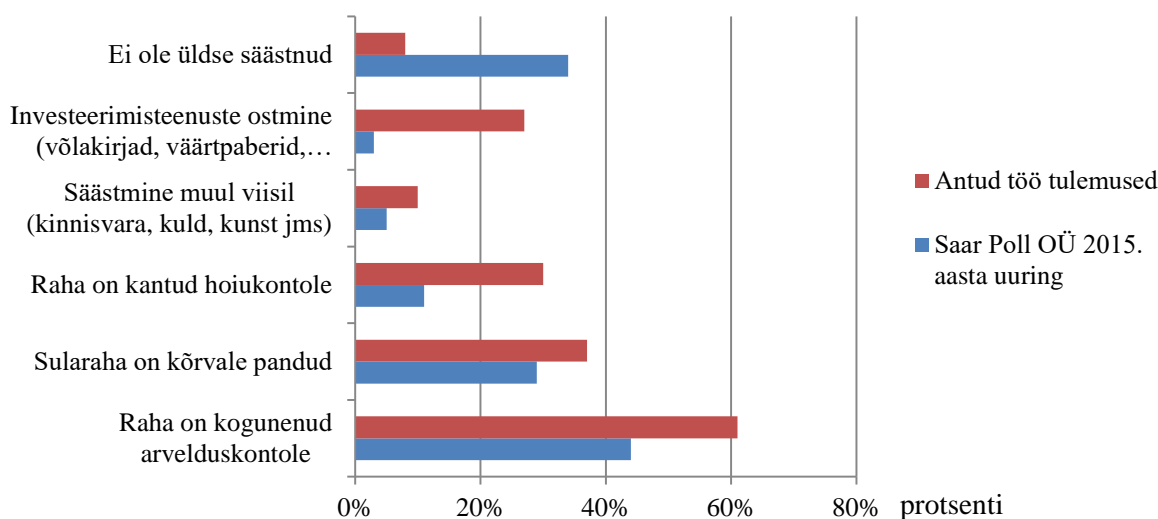
Üllatuslikult ei pea üle 55% vastanud TTÜ üliõpilastest mingisugust eelarvet: 37% neist ei pea seda üldse vajalikuks ning 18% vastanutest tunnistab, et ei oska ega suuda seda pidada. Saar Poll OÜ uuringu kohaselt avaldab see kõige negatiivsemat mõju inimeste finantsseisule. Elanikud, kes jälgivad ja oskavad planeerida oma rahaasju, loovad tugeva aluse riigi majanduslikule kasvule. 42,3% vastanutest peab kuueelarvet, mis on kõige populaarsem eelarve pidamise viis. Üksikud kasutavad nii päevaelarvet kui ka nädalaeelarvet. Saar Poll OÜ uuringu kohaselt on samuti kõige populaarsem viis ühe kuu kaupa eelarve planeerimine ning inimesi, kes üldse ei planeeri kulusid ega tulusid, on 18% vastanutest.

Küsimusele „Miks te eelarvet peate ja mis on selle eesmärk?“ sai autor mitmesuguseid vastuseid, nimelt: „soovin hoida kulude üle kontrolli; et omada paremat ülevaadet kulutustest; soovin suurendada säästmismäära; et koguda kodu ostuks; et kasutada ressursse arukalt; väike sissetulek nõuab head planeerimist; kuna mul on laps, siis nõuab eelarve eriti suurt tähelepanu; et elada vastavalt enda rahalisele võimekusele; eesmärk on finantsvabaduseni jõudmine; et planeerida ja võimaldada teha suuremaid väljaminekuid tulevikus; et rahaasjadel silma peal hoida; et raha ratsionaalselt kasutada; et mitte liiga palju vanemate kulul elada; kulutasin liiga palju raha (raha haihtus õhku) ja hakkasin arvet pidama enda kulutuste üle“.

Küsimusele, kas vastaja on võimeline tegema suuremat väljaminekut, ilma et ta võtaks laenu või paluks vanemate/sõprade abi, vastas 52,6% vastajatest eitavalt ning 47,4% vastas jaatavalt. Saar Poll OÜ uuringu järgi vastas eitavalt 52%, jaatavalt 42% ning vastamisest keeldus või ei osanud vastata 7% inimesi.

Küsimustikule vastajad on oma raha säästnud eri viisidel. 62% vastanutest kogub raha arvelduskontole, 35% on pannud sularaha kõrvale, 27% vastanutest on raha kandnud kogumiskontole ning 26,5% kasutab investeerimisteenuseid (aktsiad, võlakirjad, fondiosakud). Umbes 10% ei säästa üldse – kas siis vähese sissetuleku tõttu või lihtsalt suutmatusest midagi oma igakuisest sissetulekust säästa. Võrreldes Saar Poll OÜ 2015. aasta uuringuga, mis viidi läbi Eesti elanike seas, on säästmine TTÜ üliõpilaste seas populaarsem kui seda Eesti elanike

seas üldiselt. Nagu jooniselt 8 ilmneb, kasutavad TTÜ üliõpilased rohkem investeerimisteenusi või säästavad ja investeerivad rohkem mõnel muul viisil.

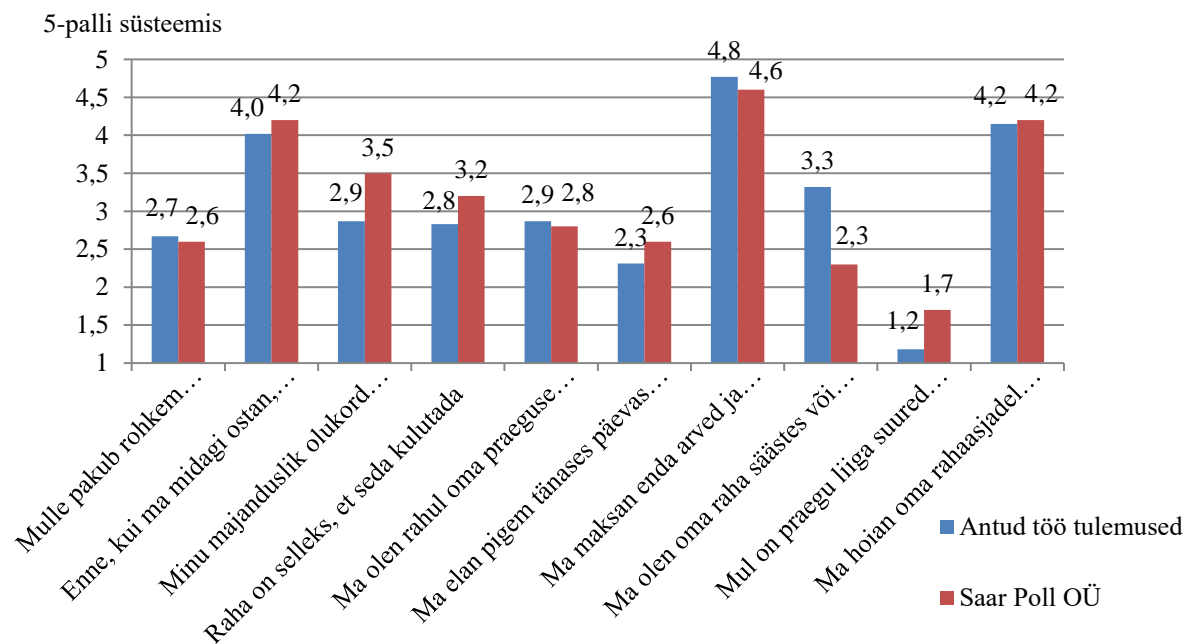


Joonis 8. Vastused küsimusele „Kas te olete viimase 12 kuu jooksul raha säästnud ja seda investeerinud? Kui jah, siis mil viisil?“

Allikas: (Autori koostatud)

Järgmine osa küsimustikust käsitles inimeste põhihoiakuid tarbimisel, säästmisel, investeerimisel ning üleüldiste finantsotsuste langetamisel. Selle uuringu tulemused ja võrdlus Saar Poll OÜ uuringu tulemustega on toodud joonisel 9. Küsimustele sai vastata skaalal 1–5 ning seejärel arvutati vastuste aritmeetilised keskmised. Viimatised Saar Poll OÜ uuringud on aga näidanud, et inimestele on hakanud rohkem pakkuma rahuldust raha säästmine kui selle kulutamine (Finantsalase kirjaoskuse uuring... 2015).

Vastanute puhul selgus, et nad on mures enda majandusliku olukorra, eriti just parema tuleviku pärast. Stiil „elan pigem tänases päevas, vahet pole, mis homme juhtub“ ei iseloomusta TTÜ tudengit.



Joonis 9. Rahaasjade korraldamisega seotud hoiakud
Allikas: (Autori koostatud)

Küsitlavad maksavad enda arved ja võlad pigem õigeaks ajaks, mõtlevad läbi enda tarbimise ja säästmise, teisisõnu hoiavad oma rahaasjad hoolikalt kontrolli all (80% küsitletuist nõustuvad sellise väitega). TTÜ tudengite majanduslik olukord piirab nende võimalusi teha seda, mis on nende jaoks oluline ning koguni 55% kipuvad muretsema on finantsilise tuleviku pärast. Samas on enamik vastanutest (üle 50%) oma praeguse majandusliku olukorraga rahul, aga ilmneb, et TTÜ üliõpilased tunnevad tuleviku suhtes veidi ebakindlust, sest põhirõhk läheb õppimisele ja suurt raha teenida pole kooli kõrvalt lihtsalt võimalik. Mõistetavalt ilmneb, et noor inimene, antud juhul TTÜ üliõpilane, on oma tuleviku pärast mures ning teadmatuses, kuidas ta turumajanduslikus maailmas hakkama saab.

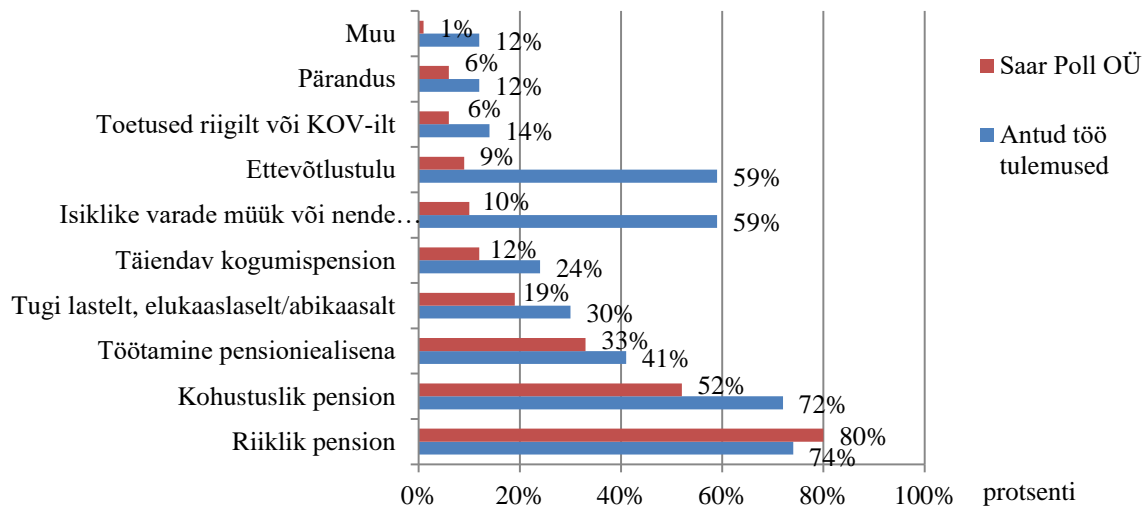
TTÜ üliõpilased peavad raha eelkõige vahendiks – nii vahetusvahendiks, maksevahendiks kui ka akumulatsioonivahendiks. Rahal on mitu funktsiooni, mida inimesed soovivad ära kasutada.

Rahast rääkimine ei tekita TTÜ tudengite seas erilist ebamugavust ega negatiivseid emotsioone, kuid väitega „raha tekitab või on tekitanud tülisid ning ebameeldivaid situatsioone pere, sõprade ja/või tuttavate keskis“ ei nõustu 60% vastanutest, kuid pea 30% pigem nõustub selle väitega.

Inimeste suurimatest rahalistest eesmärkidest ilmneb eelkõige, et TTÜ tudengid soovivad võimalikult kiiresti majanduslikult kindlustatuks muutuda, tudengite suurimaks eesmärgiks on saavutada finantsvabadus. Finantsvabadus tähendab, et iga kuu (või iga päev) tuleb varadest rohkem tulu kui inimene igakuiste (igapäevaste) tegevustega jõuab ära kulutada (Roosaare 2016). Paljudel on suur soov oma äri alustada. Huvitavatest eesmärkidest on mainimisväärne näiteks unistus reisida nii palju kui võimalik, koguda raha välismaal õppimiseks (~15 000 eurot), miljon eurot dividendiaktsiatesse investeerida, teha kodu kapitaalremont ja lihtsalt raha koguda. Kuidas käituvad TTÜ üliõpilased nende eesmärkide täitmiseks ja saavutamiseks? Autor toob välja järgmised näited:

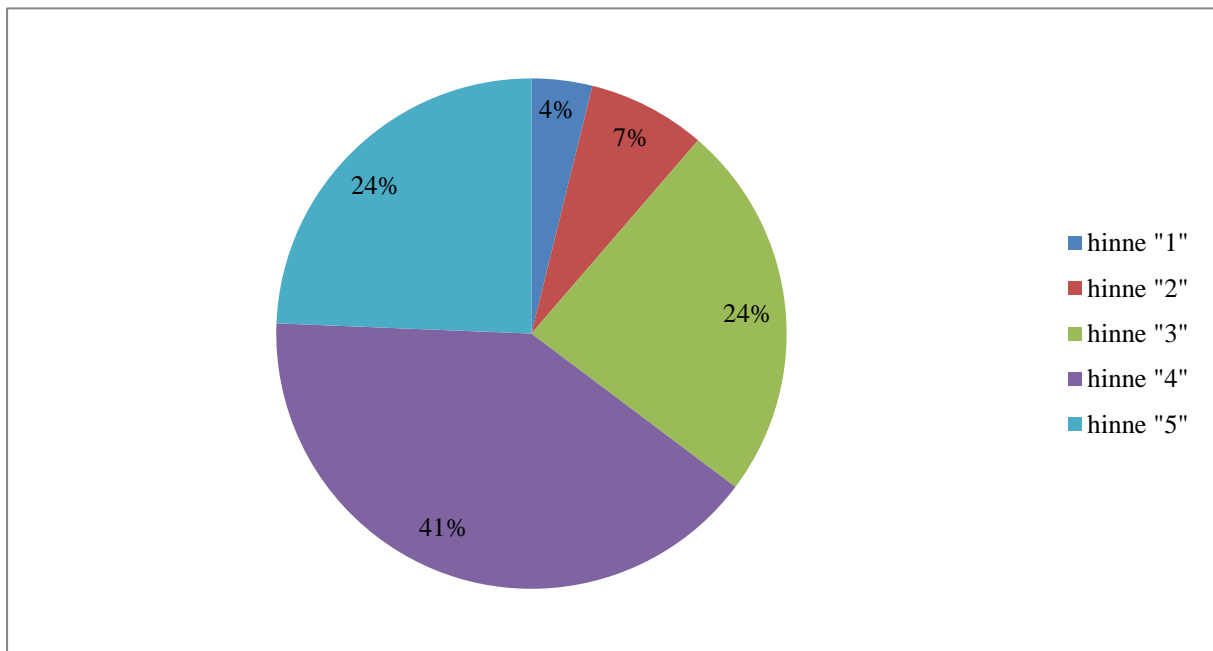
- kasutatakse rahapäevikut eelarve koostamisel ja kulude kontrollimisel;
- tehakse rohkem tööd – töötatakse kooli kõrvalt või mitmel töökohal või on põhitöö kõrvalt alustatud väikeettevõtlusega;
- otsitakse parem töökoht ja/või tõstetakse enda väärtust tööturul;
- vähendatakse igapäevakulutusi;
- hakatakse rohkem huvituma investeerimisvõimalustest;
- iga kuu pannakse raha kõrvale ja/või investeeritakse olenevalt sissetuleku suurusest (keskmiselt 20–30%);
- minnakse teise riiki tööle kõrgema töötasu pärast.

Kui vaadata tulevikku, siis enamik TTÜ tudengeid ootavad vanemas eas enamjaolt riigi abi. Ligi 75% vastanutest soovib vanemas eas saada riiklikku pensioni ning kohustuslikku kogumispensionit. 44% vastanutest soovib vanemas eas ka veel töötada, et niiviisi lisaraha teenida. 32% loodab abi saada oma lastelt, elukaaslaselt või sugulastelt. 55% vastanutest soovib saada vanemas eas tulu isikliku vara müügist või siis varade pealt teenida tulu, samuti on populaarne ettevõtlustulu saamine vanemas eas. Võrdlust Saar Poll OÜ 2015. aastal tehtud uuringu tulemustega on toodud joonisel 10.



Joonis 10. Allikad, millest vastajad soovivad saada pensionipõlves raha
Allikas: (Autori koostatud)

TTÜ üliõpilased hindavad enda finantskirjaoskuse taset võrreldes teiste täiskasvanutega Eestis järgmiselt: 41% hindele „4“, 24% hindele „3“ ning 24% hindele „5“. 7% vastanutest pani endale hindeks „rahuldav“ (hinne 2) ning 4% hinde „1“, s.t üsna halb. (vt joonis 11)



Joonis 11. TTÜ üliõpilaste enda finantskirjaoskuse taseme hindamine võrreldes teiste Eestis elavate täiskasvanutega
Allikas: (Autori koostatud)

Selleks, et analüüsida finantskirjaoskuse taset päritolu tasandilt, on küsitud, millised mõjurid kõige enam TTÜ tudengi rahatarkuse taset on mõjutanud. 41% vastanutest on mõlemal vanemal kõrgharidus, 35% ainult ühel vanemal ning 24% pole kummalgi kõrgharidust. Kui vaadata vastuseid eraldi, saab teha esialgse järelduse, et finantskirjaoskuse tase oleneb vanemate haridustasemest. Kui vanemad või vähemalt üks vanem on kõrgharidusega, on ka üliõpilase rahatarkuse tase (keskmine punktide arv) kõrgem.

Milline keskkond on TTÜ tudengeid nende endi arvates kõige enam mõjutanud? Algkooli on üldiselt peetud kõige vähem oluliseks, samas põhikooli peetakse juba olulisemaks mõjutajaks ning keskkooli peetakse oluliseks mõjutajaks finantskirjaoskuse arendamisel, ootuspäraselt on kõrgkool andnud TTÜ tudengitele haridusasutuste hulgast kõige suurema tõe finantsteadmiste arendamiseks. Kõige tähtsamateks teguriteks finantskirjaoskuse mõjutamisel peetakse peresiseseid ning elulisi kogemusi, s.t just praktikas ellu viidud otsuseid. Olulist rolli mängivad finantsteadmiste omandamisel ka finantsteenuste pakkujad ise, kes harivad oma klient enda toodete tutvustamise ning müümise kaudu.

Vastanute käest küsiti, kas keskkoolis peaks majandusõpe olema kohustuslik, ning 65% vastanutest soovib keskkooli kohustuslikku majandusõpet ning 35% vastanutest soovib seda valikainena.

Järgmisena käsitleb autor küsimustiku viit viimast konkreetset faktiküsimust, mis määravad TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse taseme ning käsitlevad lihtsaid finantsalaseid teadmisi ja ülesandeid.

Küsimusele mitu protsenti on keskmine aastane krediitkaardi intressimäär, vastas õigesti ainult 43,5% vastanutest (õige vastus on, et Eesti keskmine aastane krediitkaardi intressimäär on 16–20%).

Küsimusele, mida näitab krediidi kulukuse määr, vastas õigesti 60,5% tudengitest. Siinkohal on oluline, et Eestis on palju selle kohta teavitustööd tehtud ning Finantsinspeksioon on näinud palju vaeva sellega, et informatsioon krediidi kulukuse määrast jõuaks võimalikult paljude inimesteni.

Järgmise küsimuse vastustest selgus, et paljudele vastajatele oli võõras sõna „likviidsus“ ning nad ei teadnud selle tähendust. 73% inimestest oskas kõige likviidsemaks varaks paigutada raha arvelduskontol ning ainult 51,5% üliõpilastest oskas kõige vähem likviidsemaks nimetada kinnisvara. Ka teised finantsinstrumendid, nagu börsiettevõtete aktsiad ning raha tähtajalisel hoiusel järjestati paljudes vastustes valesti.

Intressimakse arvutamise ülesanne vastanutele suuri probleeme ei valmistanud. Koguni 91,5% inimestest valis õige vastuse. Järgmine küsimus, kus küsiti vastajatelt liitintressi mõiste kohta, osutus keerulisemaks – õigesti vastajaid oli ainult 65%.

Mõiste „inflatsioon“ oli TTÜ üliõpilastele tuttav. Koguni 80% vastanutest mõistis, et 1% intressimääraga hoius ei ole 2% aastase inflatsioonimäära juures kõige parem tootlus. Autori arvates on see seotud sellega, et viimase viie aasta jooksul on oluliselt parenenud inimeste arusaam intressist ja selle arvutamisest ning samuti ka teadlikkus investeerimisest, mida on leitud ka finantsalase kirjaoskuse uuringus (Finantsalase kirjaoskuse uuring... 2015).

3.2. Kirjeldav statistika viie faktiküsimuse vastuste kohta

Küsimustiku viimase viie konkreetse faktiküsimuse abil saame hinnata TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse taset. Need küsimused käsitlesid finantstoote (antud juhul krediitkaardi) olemuse tundmist, mõisteid „krediidi kulukuse määr“ ja „likviidsus“, inflatsiooni ja intressi mõistmist ning selle arvutamist. Esimesed kaks küsimust andsid õige vastuse puhul 3 punkti. Kolmanda küsimuse õigesti vastamise eest oli võimalik saada kuni 5 punkti, olenevalt sellest, kui hästi oskas vastaja finantsinstrumendid likviidsuse järgi järjestada. Neljas küsimus koosnes kahest osast: esimese osa õige vastuse eest sai 1 punkti ning teise osa õige vastuse eest 2 punkti. Viimase, viienda küsimuse õige vastuse eest sai 3 punkti. Kokku oli võimalik saada kuni 17 punkti.

Vastas 468 üliõpilast. Valimi statistilised andmed on näha tabelist 1.

Tabel 1. Kirjeldav statistika viie faktiküsimuse punktide arvu kohta

Statistiline näitaja	Väärtus
Aritmeetiline keskmine	9,7607
Standardhälve	3,5481
Mediaan	10
Mood	8
Maksimum	17
Miinumum	1
Valimi suurus	468

Allikas: (Autori koostatud)

Üks ankeetküsimustiku küsimus käsitles TTÜ üliõpilaste enda rahatarkuse hindamist. Vastajad pidid viie palli süsteemis hindama enda üldiseid rahaga ümberkäimise oskusi, võrreldes teiste täiskasvanutega Eestis.

Vastajate aritmeetiline keskmine hinne oli 3,7393 ning standardhälve 1,0308.

Valimi statistilised andmed on näha tabelist 2.

Tabel 2. Kirjeldav statistika enda rahatarkuse hindamise kohta.

Statistiline näitaja	Väärtus
Aritmeetiline keskmine	3,7390
Standardhälve	1,0308
Mediaan	4
Mood	4
Valimi suurus	468

Allikas: (Autori koostatud)

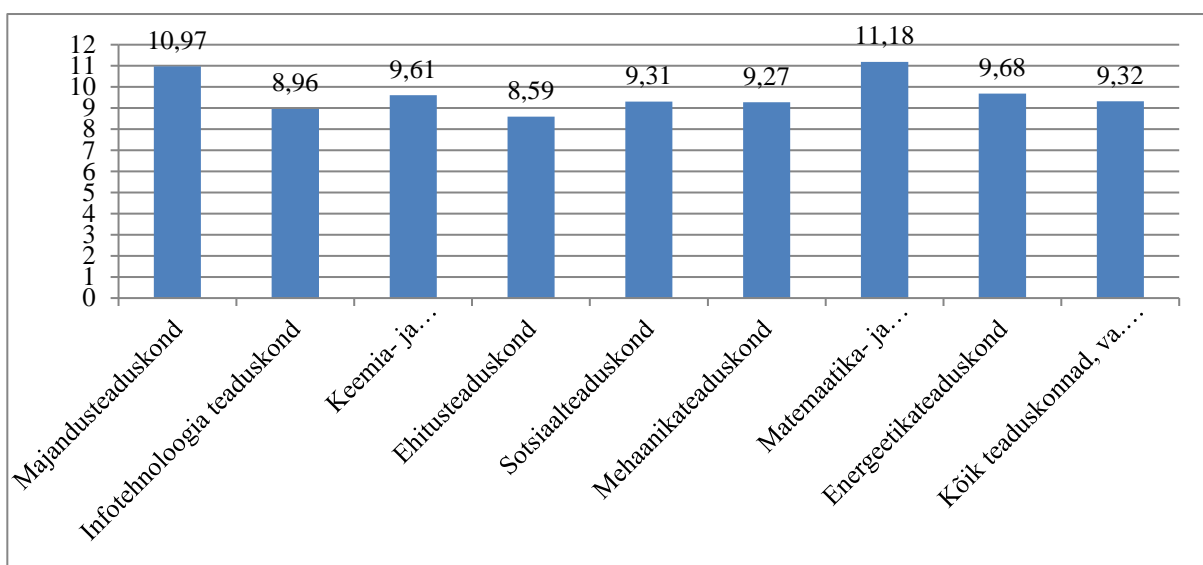
Nii tabelis 1 kui ka tabelis 2 välja toodud statistilisi näitajaid kasutatakse järgnevides peatükkides erinevate statistiliste analüüside läbiviimiseks.

3.3. TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse taseme hindamine teaduskonniti

Bakalaureusetöö üheks uurimisküsimuseks oli: „Kas teaduskonniti erineb finantskirjaoskus oluliselt?“. TTÜ tudengite finantskirjaoskuse taseme väljaselgitamiseks küsiti nendelt uuringu käigus viis konkreetset faktiküsimust. Vastajatel oli maksimaalselt võimalik koguda 17 punkti. Kogutud punktide arvu järgi hindas autor vastajate rahatarkuse taset, et selgitada välja, milline on TTÜ üliõpilaste üldine rahatarkuse tase. Samuti prooviti kontrollida autori poolt püstitatud hüpoteesi, mille kohaselt TTÜ majandusteaduskonna üliõpilased on parema finantskirjaoskuse tasemega, võrreldes teiste teaduskondade üliõpilastega.

Sõltuvalt andmete olemusest ja kontrollitava hüpoteesi tüübist on MS Excelis mitu võimalusi ühe ja kahe üldkogumi võrdlemiseks. Et kontrollida autori püstitatud hüpoteesi statistiliselt, kasutati keskväärtuste võrdlemist ehk z-testi.

Jooniselt 12 nähtub, et majandusteaduskonna keskmine punktide arv on 10,97 ja kõikide teiste teaduskondade keskmine punktide arv on 9,32. Nullhüpoteesiks määrati, et teiste teaduskondade kombineeritud keskmine punktide arv on suurem/või võrdne majandusteaduskonna keskmise punktide arvuga 10,97. Sisuline hüpotees väidab, et teiste teaduskondade kombineeritud keskmine on väiksem kui majandusteaduskonna keskmine punktide arv – usaldatavusega 95%. Suure valimi tõttu kasutatakse z-testi ning leitakse z-empiriiline väärtus. Kuna tegu on ühepoolse testiga, siis 5% olulisuse nivoo puhul peab statistikute väärtus nullhüpoteesi paikapidamisel jääma sissepoole kriitilisi väärtusi, s.t vahemikku 1,645 kuni -1,645 vahele.



Joonis 12. Kõikide TTÜ teaduskondade keskmine punktide arv viiele faktiküsimusele vastamisel.

Allikas: (Autori koostatud)

Antud tulemuse puhul langeb z-empiriiline kriitilisse piirkonda ($z\text{-emp} = 3,826$) ning nullhüpotees lükatakse tagasi. Kehtib sisukas hüpotees – teiste teaduskondade kombineeritud keskmine punktide arv on statistiliselt oluliselt väiksem, kui seda on majandusteaduskondade keskmine punktide arv.

Et uurida edasi erinevust majandusteaduskonna ja kõikide teiste teaduskondade keskmiste vahel, oleks huvitav teha t-test. T-testi tegemiseks on vaja teada, kas kaks valimit on erinevate või võrdsete dispersioonidega. Kahe üldkogumi dispersioonide võrdlemiseks kasutatakse F-testi.

Autor kasutab F-testi tegemiseks Microsoft Exceli rakendust Data Analysis Toolpak. Autor viib läbi F-testi majanduse ning kõikide teiste teaduskondade vahel. F-testi nullhüpotees on, et kahel kogumil on võrdsed dispersioonid. Sisuline hüpotees on, et dispersioonid on erinevad. F-testi statistik on 1,2229, mis on väiksem kui F-kriitiline väärtus (1,2865), mistõttu tuleb nullhüpotees vastu võtta ja järelikult on mõlema üldkogumi dispersioonid võrdsed.

Järgnevas saab autor läbi viia Microsoft Exceli Data Analysis Toolpaki t-testi võrdsete dispersioonide korral (*t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances*). Esimeseks nullhüpoteesiks määrab autor, et majandusteaduskonna ja kõikide teiste teaduskondade keskmiste vahe on võrdne nulliga ehk mõlemad keskväärtused on võrdsed. Nagu z-testi tulemustest järeldada võib, langeb t-testi statistik kriitilisse piirkonda nii ühe- kui ka kahepoolse analüüsi korral.

Edaspidise uurimise jaoks on vaja selgitada, kui suur erinevus on kahe valimi keskmiste vahel. Selleks seatakse järgmises t-testis arvatavate keskväärtuste vaheks 1 punkt ehk eeldatakse, et majandusteaduskonna keskmine on ühe punkti võrra kõrgem kõigi teiste teaduskondade keskmisest tulemusest. T-testi statistiku väärtus on 1,8016, mis on kõrgem t-testi ühepoolsest kriitilisest väärtusest 1,6481, mistõttu saab jällegi nullhüpoteesi ümber lükata ning väita, et majandusteaduskonna keskmine tulemus on rohkem kui ühe punkti võrra kõrgem kui teiste teaduskondade keskmine tulemus. Autor viib läbi veel viimase t-testi, kus ta seab eeldatavaks keskmiste vaheks kaks punkt ning selle testi korral langeb t-testi statistik -0,9596 kriitilisse piirkonda ja meil pole põhjust nullhüpoteesi vastu võtta.

Statistiliste testide tulemuste põhjal võib järeldada, et majandusteaduskonna finantskirjaoskuse tase on kõrgem teiste teaduskondade finantskirjaoskuse tasemest ja t-testi põhjal on erinevuseks kaks punkti. F-testi tulemusena võib järeldada, et finantskirjaoskuse dispersioon on mõlemas grupis võrdne.

Autor viib läbi sama põhimõttega analüüsi ka paarikaupa kõikide teaduskondade kohta, võrreldes finantskirjaoskuse tulemusi majandusteaduskonna tulemustega.

Alustuseks viiakse läbi iga teaduskonna ja majandusteaduskonna vahelised F-testid, et selgitada välja, kas finantskirjaoskuse tulemuste dispersioon on teaduskonniti, võrreldes majandusteaduskonnaga, võrdne või erinev. Seitsmest läbi viidud testist selgub, et ühegi teaduskonna tulemuste dispersioon ei erine oluliselt majandusteaduskonna tulemuste dispersioonist.

Järgnevalt viiakse läbi t-testid võrdsete dispersioonide korral, et võrrelda teaduskondade tulemuste keskmisi majandusteaduskonna keskmise tulemusega.

Kahepoolsetest t-testide tulemustest ilmneb, et kriitilisse piirkonda ei satu ainult energeetika- ja matemaatika-loodusteaduskond, sest nende teaduskondade finantskirjaoskuse tulemused on võrdsed majandusteaduskonna omadega. Kriitilisse piirkonda langevad aga kõik teised teaduskonnad – sotsiaalteaduskond, mehaanikateaduskond, keemia- ja materjali- tehnoloogiateaduskond, IT-teaduskond ja ehitusteaduskond – millest võib järeldada, et nende teaduskondade finantskirjaoskuse tase on oluliselt madalam kui seda on majandusteaduskonna oma.

Võrreldes majandusteaduskonda kogu ülejäänud ülikooliga (kõikide teaduskondade punktid kokku, va. majandusteaduskond), saame tulemuseks, et majandusteaduskonna finantskirjaoskuse tase on kõrgem kui teaduskondade kombineeritud tulemus. Kui aga võrrelda majandusteaduskonna tulemusi iga teaduskonnaga eraldi, selgub, et nii matemaatika-loodusteaduskonna kui ka energeetikateaduskonna üliõpilaste finantskirjaoskuse testi tulemused on sama kõrged kui majandusteaduskonna üliõpilaste omad. Ülejäänud teaduskondade tulemused jäid allapoole majandusteaduskonna tulemusi ja võib väita, et nende finantskirjaoskuse tase on madalam.

3.4. TTÜ üliõpilaste enda rahatarkuse hindamine teaduskonniti

Analoogne analüüs viiakse autori poolt läbi ka üliõpilaste endale antud rahatarkuse hinde kohta. Küsitluse käigus küsiti vastajatelt küsimus: „Kuidas te hindaksite oma üldiseid rahaga ümberkäimise oskusi võrreldes teiste täiskasvanutega Eestis?“. Taset hinnati viie palli skaalal. Majandusteaduskonna keskmine tulemus oli 3,7381, kogu valimi (468 vastajat) keskvärtus ja standardhälve olid vastavalt 3,7393 ja 1,0308.

Suure valimi tõttu alustab autor jällegi z-testist, kus võrdleb majandusteaduskonna tulemuste erinevust teiste teaduskondade tulemustest. Z-testi statistiku väärtuseks on 0,0083, mis ei lange kriitilisse piirkonda ja mille põhjal võib väita, et majandusteaduskonna üliõpilaste endale antud hinded ei erine teiste teaduskondade üliõpilaste enesehinnanguist.

Kuigi z-testi põhjal võib juba väita, et kaks valimit on võrdsete keskmistega, oleks siiski huvitav vaadata, kas sama kehtib ka paarikaupa teaduskondade tulemuste võrdlemisel majandusteaduskonna tulemustega.

Autor teostas kogutud andmete põhjal dispersioonanalüüsi, et oleks võimalik otsustada, kas TTÜ üliõpilaste enda hindamine rahaga ümberkäimisel erineb oluliselt teaduskonniti või mitte. Dispersioonanalüüsi käigus on võimalik kindlaks teha mitmesuguste eri tegurite mõju olulisust uuritavale nähtusele. Dispersioonanalüüsi abil tehakse kindlaks see osa uuritava nähtuse mingi tunnuse varieerumisest, mis on tingitud nähtuse jaotumisest osakogumiteks tegurtunnuse järgi ning see osa varieerumisest, mille võib kanda muude juhuslike tegurite arvele. Dispersioonanalüüsi võib kasutada enam kui kahe üldkogumi keskväärtuste võrdlemiseks.

Analüüsi läbiviimiseks kasutati kaheksat eri valimit (kõikide teaduskondade tulemused) ning Microsoft Excelis kasutati ANOVA mudelit, mille abil jõuti järeldusele, et dispersioonanalüüsi tulemusel ($F < F$ kriitiline) võib väita, et eri teaduskondade üliõpilaste enda rahatarkuse hindamisel saadud hinded ei erine üksteisest oluliselt. Huvi pärast viis autor läbi ka t-testid, et veenduda, kas nullhüpotees (muu teaduskonna tulemuste keskmine on võrdne majandusteaduskonna keskmisega) kehtib. Tulemuseks iga teaduskonna puhul oligi t- testi statistiku langemine mitte kriitilisse piirkonda, seega võib väita, et kõikide teaduskondade üliõpilased hindavad enda rahatarkust sarnaselt ja teaduskondade keskmised tulemused ei erine oluliselt majandusteaduskonna keskmisest tulemusest.

Võrreldes üliõpilaste endale antud rahatarkuse hindeid ülikooli ülejäänud teaduskondade ja majandusteaduskonna vahel ning paarikaupa majandusteaduskonna ja teiste teaduskondade vahel, selgus, et kõikide valimite keskmised tulemused on väga sarnased ja andmete põhjal ei saa hinnata majandusteaduskonna keskmist tulemust kõrgemaks teiste teaduskondade keskmisest tulemusest. Analüüsist selgus, et majandusteaduskonna üliõpilased ei hinda oma tegelikku rahatarkuse oskust kõrgemalt, kui seda teevad teiste teaduskondade üliõpilased.

3.5. Korrelatsioonanalüüs TTÜ üliõpilaste saadud punktide ja enda hinnangute vahel

Autorit huvitas, mida näitasid üliõpilaste finantskirjaoskuse küsimustele vastamises saadud punktid võrdlemisel subjektiivse hinnanguga, et selgitada välja, kas ja kui hästi oskavad üliõpilased enda rahatarkust hinnata. Seda soovis autor vaadelda korrelatsioonanalüüsi põhjal,

kuna positiivse korrelatsiooni puhul on kõrgemaid tulemusi testis saanud õpilaste enda hinne kõrgem ja ka vastupidi – madalamad punktid, madalam hinnang. Selle põhjal saaks väita, et õpilased oskavad oma teadmisi adekvaatselt hinnata.

Korrelatsiooni analüüsimisel kasutati Microsoft Exceli funktsiooni CORREL ning andmeteks võeti TTÜ üliõpilaste poolt vastatud viie faktiküsimuse punktide arvud ning nende endi poolt antud hinnang.

Korrelatsioonianalüüs näitas, et need kaks tunnust pole omavahel üldse seotud, sest tulemuseks oli $-0,0001$. Sellest võib järeldada, et üliõpilased ei oska oma teadmisi adekvaatselt hinnata ja esineb nii enda üle- kui ka alahindamist. Selle tulemuse abil saame lükata ümber autori püstitatud hüpoteesi, mis väitis, et TTÜ üliõpilased oskavad enda rahatarkuse taset adekvaatselt hinnata.

3.6. Järeldused ja ettepanekud

Töö käigus kogutud andmetest ning tehtud statistilisest analüüsist ilmneb, et autori püstitatud esimene hüpotees peab paika. Nimelt leidis kinnitust hüpotees, et majandusteaduskonna tudengite tulemused, mis puutuvad finantskirjaoskust, on paremad kui teiste teaduskondade üliõpilastel.

Konkreetsete faktiküsimuste abil, mis annavad hea ülevaate TTÜ tudengite finantskirjaoskuse tasemest, tuli välja, et majandusteaduskonna üliõpilaste keskmine tase on teaduskonniti üks parimaid. Statistilisest analüüsist sai järeldada, et majandusteaduskonna üliõpilastel on oluliselt kõrgem finantskirjaoskuse tase, kui seda on teistel teaduskondadel. Matemaatika- ja loodusteaduskonna ning energeetikateaduskonna tudengite finantskirjaoskuse tase oli statistiliselt majandusteaduskonnaga võrdne. Sellist nähtust võib seletada asjaoluga, et majandus kui ka igapäevased finantsotsused sõltuvad palju matemaatilistest aspektidest, mida matemaatika- ja loodusteaduskonna ning energeetikateaduskonna üliõpilased igal nädalal oma ainetundides õpivad. Kindlasti on neil ka olnud igapäevaseid kogemusi paljude pangateenustega, mis on nende finantskirjaoskuse taset tõstnud.

Teise hüpoteesi kontrollimiseks viidi läbi üliõpilaste kogutud punktide ning endale antud hinnete vahel korrelatsioonanalüüs. Vastuseks saadi $-0,0001$, mille abil saab järeldada, et üliõpilased ei oska oma teadmisi adekvaatselt hinnata ja esineb nii enda üle- kui ka alahindamist. Statistilisest analüüsist selgus, et kõik teaduskonnad hindavad enda rahatarkuse

taset sarnaselt ja teaduskondade tulemused ei erine oluliselt majandusteaduskonna keskmisest. Teine hüpotees – TTÜ üliõpilased oskavad adekvaatselt hinnata enda rahatarkuse taset – kinnitust ei leidnud.

Võrreldes selle töö tulemusi ning Saar Poll OÜ 2015. aastal tehtud uuringu tulemusi, saab teha mitu järeldust. TTÜ üliõpilased on teadlikumad finantsteenuste olemusest ning kasutavad eri finantstooteid rohkem kui Saar Poll OÜ finantsalase kirjaoskuse uuringus osalenud Eesti elanikud. TTÜ üliõpilased säästavad ning kasutavad rohkem investeerimistooteid ja on investeerimisel valmis rohkem riske võtma. Pensionieas soovivad TTÜ üliõpilased raha saada riigilt, kuid ka enda isiklike varade müügist ja ettevõtlusest. Eesti elanikud eelistavad saada pensionieas suurimat abi riigilt, eelistades riiklikku pensioni ja kohustuslikku kogumispensionit. Hoiakuid puudutavad tulemused olid sarnased mõlema uuringu puhul, suuri erinevusi ei märganud. Töö tulemusi analüüsides jõudis autor järeldusele, et TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse tase oli keskpärasest kõrgem. Võrreldes Saar Poll OÜ uuringu tulemustega, on TTÜ üliõpilaste tulemused sarnased.

Bakalaureusetöö autor arvab, et teiste teaduskondade üliõpilaste teadmiste järele aitamiseks tuleks rohkem anda rahandust käsitlevaid aineid või majandushuvi tekitavaid seminare. Väga tähtsaks argumendiks loeb autor seda, et majandusõpe tuleb teha huvitavaks, eriti esmatutvujale. Oluline on, et keskkoolis omandatakse alusteadmised ning pannakse proovile õpilase finantskirjaoskuse tase, sest ülikooli ajal (või kohe selle lõpetamise järel) on vaja inimesel langetada esimesi ja väga tähtsaid ning elumuutvaid finantsotsuseid.

Autori ettepanek on populariseerida TTÜ üliõpilaste seas ainet „Eraisiku rahandus“. Selle aine eesmärk täidab suurepäraselt oma funktsiooni ning aitab üliõpilastel paremini mõista tänapäeva keerulisi finantssüsteeme, tõsta huvi nii majanduse vastu üldiselt kui ka investeerimise vastu ning arendada üliõpilaste finantsplaneerimist. Autor teeb ettepaneku muuta TTÜ üliõpilastele finantskirjaoskuse taseme arendamine atraktiivsemaks. Tänapäeval on väga populaarseks muutunud blogijate, investeerijate jmt arvamusiidrite esinemised ainetundides ning seminarides, mille kaudu on võimalik tuua inimestele lähemale finantskirjaoskuse taseme arendamine.

KOKKUVÕTE

Selle uurimistöö eesmärk oli välja selgitada Tallinna Tehnikaülikooli üliõpilaste finantskirjaoskuse tase, mille alusel autor saaks teha järeldusi ning ettepanekuid.

Uurimisobjektiks olid tudengid, kes õpivad Tallinna Tehnikaülikooli eri teaduskondades bakalaureuse- või magistriõppes. Üliõpilased on eluetapi lävel, kus alustatakse iseseisva eluga ning see nõuab neilt teatud finantskirjaoskuse taset, et langetada enda jaoks kasulikke ja tulemuslikke finantsotsuseid. Finantsotsused mõjutavad elukvaliteeti aina enam järjest globaalsemates ja keerukamates finantsüsteemides. Väga tähtis on finantsteadmiste arendamine nii ülikoolis kui ka keskkoolis.

Eesmärgi saavutamiseks viis autor läbi uuringu, mille käigus küsitleti 468 TTÜ üliõpilast, kellest 247 olid naised ning 221 mehed. 384 küsitletut õppis bakalaureuseõppes, 75 magistriõppes ning üheksa avatud ülikoolis. Uuringus kasutati standardiseeritud avatud ja struktureeritud küsimustega eesti keeles koostatud ankeetküsitlust, mis esitati läbi internetikeskkonna (Google Forms). Töö autor teostas uuringu ajavahemikul 14. aprillist kuni 8. maini 2016. Küsitlus koosnes 25 küsimusest, mis käsitlesid TTÜ üliõpilaste finantsseisu, teadlikkust finantsteenustest ja põhihoiakuid rahaasjade suhtes. Küsimustiku viimased viis faktipõhised küsimused aitasid kontrollida tudengite finantskirjaoskuse taset.

Küsitluse tulemuste alusel koostas autor analüüsi. Vastuste analüüsimiseks tehti Microsoft Exceli programmis mitu statistilist analüüsi. Z-testi, F-testi ning t-testi abil saime kinnitust autori esimesele püstitatud hüpoteesile, mis väitis, et majandusteaduskonna üliõpilaste finantskirjaoskuse tase on oluliselt parem, kui seda on teiste teaduskondade üliõpilaste rahatarkuse tase. Majandusteaduskonna tulemuste analüüsimisel ning iga teaduskonna tulemustega eraldi võrdlemisel selgus, et nii matemaatika-loodusteaduskonna kui ka energeetikateaduskonna üliõpilaste finantskirjaoskuse testi tulemused on sama kõrged kui majandusteaduskonna üliõpilastel. Ülejäänud teaduskondade tulemused jäid allapoole majandusteaduskonna tulemusi ja võib väita, et nende finantskirjaoskuse tase on madalam.

Järgmisena uuriti, kas teaduskonniti erineb finantskirjaoskuse tase oluliselt. Kõige parema tulemuse said majandusteaduskonna üliõpilased (keskmine hinne 10,97) ning matemaatika-loodusteaduskonna tudengid (11,18) ning kõige kehvemat taset näitasid ehitusteaduskond (8,59) ning IT-teaduskond (8,96). Seega leidis kinnitust töö teise uurimisküsimusena sõnastatud väide, et teaduskonniti erineb finantskirjaoskuse tase oluliselt.

Esimesele uurimusküsimusele leiti vastus kvalitatiivse analüüsi abil. Tulemused näitasid, et TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse tase võiks olla kõrgem, aga tase on Eesti mõistes keskmisest parem. Võrreldes uuringufirma Saar Poll OÜ uuringuga, on tulemused sarnased. Tulemustest ilmnes, et uuringus osalenud isikud ehk TTÜ tudengid säästavad enam, kasutavad rohkem investeerimisteenuseid ning on investeerimisel julgemad riskijad. Kahe uuringu kokkuvõtteks võib öelda, et ilmnevad ikka samasugused probleemid. Inimeste rahaasjade kontrollil ja planeerimisel on arenguruumi ning kahjuks ei seata endale kaugemaid eesmärke. Võib ka järeldada seda, et Saar Polli uuringu ning antud töö tulemused näitavad, et sissetulekud ei võimalda raha säästa. Huvitava aspektina võib märkida, et säästmine pakub inimestele rohkem rahuldust, kui tarbimine. Seda kinnitavad nii Saar Poll OÜ uuring kui ka antud bakalaureusetöö. Järeldus saab olla loogiline, raha säästes on inimesel rohkem raha, mis tõstab tema kindlustunnet tuleviku ees.

Veel viidi läbi kogutud punktide ning endale antud hinnete vahel korrelatsioonanalüüs, mille vastuseks saadi -0,0001. Selle abil saab järeldada, et üliõpilased ei oska oma teadmisi adekvaatselt hinnata ja esineb nii enda üle- kui ka alahindamist. Teine hüpotees, milleks oli, et TTÜ üliõpilased oskavad adekvaatselt hinnata enda rahatarkuse taset, lükati ümber.

Autor teeb töö tulemuste ja järelduste põhjal järgmised ettepanekud:

- TTÜ üliõpilaste seas on vaja populariseerida TTÜ ainekursust „Eraisiku rahandus“, mis leidis oma esimesel aastal palju positiivset vastukaja ning selle aine eesmärk vastab täpselt mõistele „finantskirjaoskus“. Tähtis on, et see ainekursus jõuaks järgmistel aastatel rohkem ka teistesse teaduskondadesse, sest esimesel aastal oli liiga suur osakaal majandusteaduskonna üliõpilastel.
- Väga tähtsaks peab autor, et juba varakult alustataks finantskirjaoskuse taseme arendamist. Kodus peab rääkima rahast, põhikooli ainetundidesse peab integreerima finantsülesandeid, keskkoolis peab olema võimalus saada sobival tasemel majandusõpet ning ülikoolis peaks olema kohustusliku või valikainena võimalik kuulata ainet „Eraisiku rahandus“ või tuleks seda populariseerida üliõpilaste seas, et nad kuulaksid seda vabaõppemoodulis.
- Töö autor näeb suurt vajadust samalaadse uuringu kordamise järele järgmise kahe aasta jooksul, et tekiks võrdlusmoment ning saaks hinnata tulemusi, mida on andnud „Eraisiku rahanduse“ populariseerimine kui ka Rahandusministeeriumi

koostatud Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020.

VIIDATUD ALLIKAD

- ANZ Bank (2008). ANZ Survey of Adult Financial Literacy in Australia. http://www.anz.com/Documents/AU/Aboutanz/AN_5654_Adult_Fin_Lit_Report_08_Web_Report_full.pdf (12.04.2016)
- Atkinson, A. (2011) An International Measure of Financial Literacy. OECD. <http://www.oecd.org/finance/financial-education/48994207.pdf> (02.04.2016)
- Atkinson & A. Messy, F-A. (2012). Measuring Financial Literacy. Results of the OECD International Network on Financial Education (INFE). Pilot study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, no. 15.
- Capuano, A. & Ramsay, I. (2011). What Causes Suboptimal Financial Behaviour? An Exploration of Financial Literacy, Social Influences and Behavioural Economics. https://law.unimelb.edu.au/files/dmfile/FINANCIAL_LITERACY_PROJECT_RESEARCH_REPORT_MARCH_20111.pdf (12.04.2016)
- de Bruin, W. Vanderklaauw, W. Downs, J. Fischhoff, B. Topa, G. Armantier, O. (2010) *Expectations of Inflation: The Role of Demographic Variables, Expectation Formation, and Financial Literacy*. The Journal of Consumer Affairs, Vol. 44, No. 2, 2010, pp. 381–402
- Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013 – 2020. (2013). Tallinn: Rahandusministeerium.
- Financial education. OECD. 2016. <http://www.oecd.org/finance/financial-education> (02.04.2016)
- Finantshariduse õppematerjalide konkurss „Rikas elu – hakkame rääkima rahast“. Swedbank AS. 2013. <https://www.swedbank.ee/about/privatefinances/finances/contest?language=EST> (02.05.2016)
- Finantsinspektsioon & NASDAQ OMX. Finantsaabits. 2011.
- Finantsalane kirjaoskus Eesti elanike seas. Tallinn. Rahandusministeerium. 2010.
- Finantsalase kirjaoskuse uuring Eesti elanike seas. Saar Poll OÜ & Rahandusministeerium. 2015.
- Finantskirjaoskus PISA 2012 Eesti tulemused. Tallinn. Haridus- ja Teadusministeerium. 2014. https://www.hm.ee/sites/default/files/pisa_finantskirjaoskus_tulemused.pdf (12.04.2016)

- FINRA (2003). NASD Investor Literacy Research: Executive Summary. <http://www.finrafoundation.org/surveyexecsum.pdf> (01.05.2016)
- Gümnaasiumi riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse määrus 06.01.2011.a - RT I, 14.01.2011, 2.
- Habicht, H.-L. Käsümajandusest turumajandusse – Eesti võimalused ja valikud. <http://kauralasoo.net/konspektid/kasumajandusestturumajandusse.pdf> (18.04.2016)
- Hung, A. Parker, A. Yoong, J. (2009) Defining and Measuring Financial Literacy. RAND Corporation. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/working_papers/2009/RAND_WR708.pdf (10.04.2016)
- Huston, S. (2010). Measuring Financial Literacy. The Journal of Consumer Affairs, 44 (2): 296-316.
- Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies. (2005). Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/finance-andinvestment/improving-financial-literacy_9789264012578-ne (10.04.2016)
- ING International Survey On Financial Behaviour For The Think Forward Initiative. ING Bank. <http://a57a1cd126c772e3f65cb8e01d380645fda9dfa9d12a21c5e59a.r46.cf3.rackcdn.com/downloads/TFI-Financial-Behaviour-Unveiled.pdf> (12.04.2016)
- Jaak Roosaare. Eesti väikeinvestori Jaak Roosaare blogi „Kuidas saada rahaliselt vabaks?“. <http://roosaare.com/10kkuus-valjakutse/> (02.05.2016)
- Jänku-Jussi multikad internetis. Lastekas.ee. <http://www.lastekas.ee> (02.05.2016)
- Kogumispension ehk II samm. Pensionikeskus. <https://www.pensionikeskus.ee/ii-sammas/kogumispension-ehk-ii-sammas/> (02.05.2016)
- Lusardi, A. (2015). Financial Literacy: Do People Know the ABCs of Finance? Public Understanding of Science, April 2015, 24(3), 260-271.
- Lusardi, A. & Mitchell, O. S. (2014) The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. - Journal of Economic Literature, 52(1), 5–44.
- Lusardi, A. Klapper, L. van Oudheusden, P. Financial Literacy Around the World: Insights From The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey. The World Bank. 2015. http://gflec.org/wp-content/uploads/2015/11/Finlit_paper_16_F2_singles.pdf (08.04.2016)

- Lusardi, A., Mitchell, O.S, Curto, V. (2010) Financial Literacy among the Young. – The Journal of Consumer Affairs, 01.06.2010, pp. 358 – 380
- Lusardi, A. (2008b, June). *Financial literacy: An Essential Tool For Informed Consumer Choice?* Dartmouth College Working Paper.
http://www.dartmouth.edu/~alusardi/Papers/Lusardi_Informed_Consumer.pdf
 (08.04.2016)
- Madiste, E. (2012). Finantskirjaoskue edendamine Eestis: Ekspertide hinnang. TÜ Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. 76 lk. (Bakalaureusetöö)
- Palk ja tööjõukulu. Eesti Statistikaamet.
<https://www.stat.ee/13105> (28.04.2016)
- PISA 2012 Results in Focus. OECD. 2014.
<http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf> (09.04.2014)
- Professor Annamaria Lusardi Biography. Dartmouth College.
<http://www.dartmouth.edu/~alusardi/> (16.04.2016)
- Rahamaa.ee – finantsalane internetimäng lastele.
<http://www.rahamaa.ee> (02.05.2016)
- Singh, U. (2014). *Financial Literacy and Financial Stability are two aspects of Efficient Economy.* – *Journal of Finance, Accounting and Management*, 01.07.2014, pp. 59 –76
- Talihärm, K (2015). „Märts on rahatarkuse kuu“. Pangaliit.
<http://www.pangaliit.ee/et/uudised-list/361-pressiteade-marts-on-rahatarkuse-kuu>
 (02.05.2016)
- Teadmised rahaasjade korraldamisest vajavad järeleaitamist. Finantsinspektsiooni tarbijaveeb „Minu raha“. Finantsinspektsioon. 2011.
<http://www.minuraha.ee/?id=14642> (02.05.2016)
- Tõnn Talpsepp. TTÜ ainekursus Erasiku rahandus (inglise keeles *Personal finance*). 2015.
<http://www.ttu.ee/persoon/tonn-talpsepp/eraisiku-rahandus/eraisiku-rahandus-3/>
 (02.05.2016)
- Zhiguleva, K. (2012). Finantskirjaoskus – Missugune on Eesti tudengite teadmiste tase? TTÜ Rahvamajanduse instituut. 88lk. (Magistritöö)

SUMMARY

ESTIMATING THE FINANCIAL LITERACY OF THE STUDENTS OF TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

Martin Ustaal

There has been a lot of talk about poor financial literacy in Estonia and the lack of knowledge about financial products and services. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) defines financial literacy as the ability to handle their finances, it is a combination of awareness, knowledge, skill, attitude and behaviour necessary to make financial decisions and ultimately achieve individual financial well-being. A well-organized financial status increasingly affects human life and the economic situation in the short and long run. In order to make good financial decision, people need to understand the more and more complex financial products of today's world, they need to be more interested in what is happening in economy in general and in investing, it is also crucial to improve the financial literacy of students. Financial decisions affect our everyday lives more and more in global and complex financial systems. (Finantskirjaoskus PISA 2012... 2014) The development of financial literacy in high schools and in the universities is very important.

This topic is very important, because making financial decisions affects all people very closely. Even those who have not studied economics or have no real interest in the subject still need to make informed financial decisions. The author believes that it is of utmost importance to improve the level of financial literacy among young people, because at that age they are forced to make their first and very important life-changing financial decisions. A similar study on behalf of the Ministry of Finance was also conducted in 2010, 2012 and 2015 by the Saar Poll.

The aim of this study was to estimate the financial literacy of the students of Tallinn University of Technology. To achieve this goal, a study was conducted amongst the students of Tallinn University of Technology, who had to fill in a questionnaire. The results from the study were compared with Saar Poll's study „The study of financial literacy among the Estonians in 2015“. Results were also statistically analysed by the author.

The main task of this study was to find out what is the TUT students' level of financial literacy and how it differs in every faculty. The first hypothesis was about the difference between the Tallinn School of Economics and Business Administration faculty and all the other faculties.

The author has posed the following questions in this bachelor's thesis:

1. What is the level of financial literacy amongst the students of TUT?
2. Are there differences among faculties?

To achieve the goal of this thesis, to analyse the level of financial literacy of students, the author decided to ask 25 questions from the students. The author chose a standardized questionnaire with open and structured questions. The author conducted the questionnaire study from the 14th of April 2016 until 8th of May 2016 and questioned in total 468 students (221 male, 247 female) studying at Tallinn University of Technology. The questionnaire was conducted electronically via Google Forms and only in Estonian language. The questionnaire was distributed in social media, within groups of TUT students, on quite a few Moodle websites of different courses and also the author was given access to the mailing lists of some of the professors.

The thesis has been divided into three parts. In the first part the definitions of financial literacy and financial behaviour are given and discussed. Also some relevant studies from Saar Poll, Standard and Poor and OECD on the topic of financial literacy in Estonia and around the World are discussed. In the second part, the purpose of the thesis, research questions, hypotheses and the methodology are described. In the third part, the analysis of the collected data is done and discussed, also the conclusion and further suggestions are given.

The author proposed two hypotheses:

- The level of financial literacy is higher for the students of the Tallinn School of Economics and Business Administration faculty, than it is for the rest of the students;
- The students of TUT can adequately rate their own level of financial literacy.

The results of the study showed that the financial literacy of the students of TUT was above average compared to average Estonians. They are aware of financial services and they use more financial services than the average Estonian. They are satisfied when they save money and they invest much more and are willing to take more risks.

The first hypothesis proved to be true, the average score for TSEBA students was statistically higher than the average for the rest of the students. Also, the second research question got a positive answer: there are statistically significant differences in financial literacy among different faculties. For example, the average of TSEBA students was 10.97 points, the highest average score for financial literacy was achieved by the faculty of Science 11.18 points, the lowest 8.59 by the faculty of Engineering.

The second hypothesis was unfortunately rejected, because a correlation analysis for the total score received in the questionnaire for financial literacy and the rating the students gave to themselves shows a correlation equal to -0.00012. Which gives the impression that the students cannot adequately rate their own level of financial literacy.

Based on the results the author makes the following suggestions:

- It is necessary to popularise the course “Personal finance”, because it covers all the topics relevant to being financially literate. It is also important that this course should reach students other than the financial and economics students;
- Also, the author thinks that financial topics should already be discussed in middle school, and students in secondary schools should be given the opportunity to study finance and economics more in depth. He also emphasises the importance of home and discussions about money there;
- The author would like to see a similar study conducted in a few years to see if the course “Personal finance” has improved the level of financial literacy among students.

LISAD

Lisa 1. Küsimustik

Tere, lugupeetud TTÜ tudeng!

Olen TTÜ 3. kursuse üliõpilane ning teen uurimistööd teemal „**TTÜ üliõpilaste finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse taseme hindamine**“. Käesolev küsimustik on anonüümne ning vastuseid kasutatakse lõputöö koostamiseks ega väljastata kolmandatele isikutele. Selle eesmärk on välja selgitada TTÜ üliõpilaste üldine finantsseis, finantsteenuste tundmine, finantskirjaoskuse tase ning käitumuslikud mustrid. Küsimustikule vastamine võtab keskmiselt 8-10 minutit. Vastamisel võite valida mitu vastust!

Kuidas kujuneb Teie igakuine keskmine sissetulek? Kas te töötate? Olete ettevõtja? Investor? Saate raha vanematelt? Saate stipendiumi või toetusi? Omate passiivset tulu? Kõik vastused on teretulnud, palun kirjeldage lühidalt.

.....
.....

Milline on teie igakuine keskmine netosissetulek (palgatöö + passiivne sissetulek + stipendiumid + toetused + kõik muud sissetulekud) =

Millistest finantsteenustest te olete teadlikud ning milliseid finantsteenuseid te hetkel kasutate või olete kasutanud? ✓

Finantsteenus	Olen teadlik sellest finantsteenusest ning selle olemusest.	Kasutan või olen kasutanud seda finantsteenust.
Arvelduskonto		
Elukindlustus		
Muu kindlustus (auto-, vara-, kasko-, reisikindlustus)		
Autoliising		
Eluasemelaen/hüpoteeklaen		
Kohustuslik kogumispension		
Krediitkaart		
Järelmaks		
Tagatiseta pangalaen, tarbimislaen, väikelaen		
Kiirlaen, „SMS-laen“		
Hoiukonto (tähtajaline hoius, kogumiskonto)		
Aktsiad/väärtpaberid		
Investeeringukonto		
Täiendav kogumispension		
Ettevõtete/riigi võlakirjad		
Tuletisinstrumendid (optioonid, futuurid jne)		
Investeeringufondi osakud		
Muu kinnisvara tagatisega laen (mitte eluasemelaen)		
Ühisrahastusplatvormi laen		
Ühisrahastusplatvormi investeering		
Faktooring/arvelduskrediit		
Õppelaen		
Muu teenus (kirjuta):		

Millised infoallikad te kasutate või olete kasutanud finantsteenuste kasuks otsustamisel?

- Teenusepakkuja müügiesindaja/klienditeenindaja info
- Internetist leitud info
- Finantsteenusepakkuja kontorist kaasa võetud infomaterjal
- Nõuanded lähedastelt/tuttavatelt, kes ei tööta finantsteenuste alal
- Nõuanded lähedastelt/tuttavatelt, kes töötavad finantsteenuste alal
- Saated või reklaamid televisioonis/raadios; artiklid või reklaamid ajalehes/ajakirjas
- Kajastus või reklaam sotsiaalmeedias
- Isiklikud teadmised ja varasemad kogemused
- Muud allikad:

Kas teil on koostatud eelarve päevaks, nädalaks, kuuks või/ja aastaks? Jah Ei

Kui pika aja peale ette te oma rahaasju planeerite (prognoositavad tulud-kulud ja prognoositav rahaline seis tulevikus)?

- Iga päeva • Paari nädala • Paari kuu • 6 kuu • Aasta • Mitme aasta • Pensionini • Elu lõpuni • Ei planeeri üldse

Miks te seda teete ning mis on selle eesmärk?

Kas te olete hetkel võimeline tegema suuremat väljaminekut (uus auto, eluaseme sisse makse, remont, puhkuserais), ilma et te laenaksite raha või paluksite perekonna või sõprade abi? Jah Ei

Kas te olete viimase 12 kuu jooksul raha säästnud ja seda investeerinud? Kui jah, siis mil viisil?

- Raha on kogunenud arvelduskontole
- Sularaha on kõrvale pandud
- Raha kandmine kogumiskontole
- Säästmine mõnel muul viisil (investeering kinnisvarasse, kulda, kunsti jms)
- Investeermisteenuste ostmise (väärtpaberid, võlakirjad, fondiosakud, ühisrahastusplatvormid jne)
- Ei ole üldse säästnud
- Mõnel muul viisil:

Kas te oleksite huvitatud Eesti Vabariigi võlakirjadesse investeerimisest? Jah Ei

Palun märkige, kui võrd Te nõustute või ei nõustu järgmiste väidetega, kasutades skaalat 1–5, kus 5 tähendab, et Te olete täiesti nõus sellega, et väide kirjeldab just Teid, ning 1 tähendab, et Te ei ole sellega üldse nõus ja väide ei käi Teie kohta.

Väide	Teie hinnang 1-5
Mulle pakub rohkem rahuldust raha kulutamine kui selle säästmine pikemaks ajaks	
Enne, kui ma midagi ostan, kaalun hoolikalt, kas saan seda endale lubada ning kas mul on seda vaja	
Mul on piisavad finantsalased teadmised, aga minu finantskäitumine on nõrk	
Minu majanduslik olukord piirab minu võimalusi teha seda, mis on minu jaoks oluline	
Ma kipun muretsema oma finantsilise tuleviku pärast	
Raha on selleks, et seda kulutada	
Ma olen rahul oma praeguse majandusliku olukorraga	
Ma elan pigem tänases päevas ja ei muretse homse pärast	
Ma maksan enda arved ja võlad õigeaegselt	
Ma olen oma raha säästes või investeerides valmis riskima	
Mul on praegu liiga suured võlad	
Ma olen valmis oma sääste investeerima, kuid ma ei tea, kuhu ja kuidas investeerida	
Ma hoian oma rahaasjadel hoolikalt silma peal	
Rahast rääkimine tekitab minus ebamugavust ning negatiivseid emotsioone	
Raha tekitab või on tekitanud tülisid ning ebameeldivaid situatsioone pere, sõprade ja/või tuttavate keskis	

Kindlasti on teil mõni suurem rahaline eesmärk (mõni suurem kulutus, investering, unistus, säästusumma kogumine, oma äri alustamine, majanduslik kindlustatus jne). Mis on teie jaoks praegu kõige olulisem rahaline eesmärk?

.....

Millistest allikatest te soovite vanemas eas/pensionipõlves elamiseks raha saada?

- Riiklik pension
- Kohustuslik kogumispension
- Töötamine pensioniealisena
- Tugi lastelt, abikaasalt/elukaaslaselt
- Täiendav kogumispension
- Isikliku vara müük või isiklike varade pealt teenitav tulu
- Ettevõtlustulu
- Toetused riigilt/kohalikult omavalitsuselt
- Pärandus
- Muu allikas:

Kuidas te hindaksite oma üldiseid rahaga ümberkäimise oskusi võrreldes teiste täiskasvanutega Eestis?

1 – üsna halb 2 – rahuldav 3 – keskmine 4 – hea 5 – väga hea

Kus te hoiate või hoiaksite enda hädareserve?

• Sularahas • Lihtsalt pangakontol • Lühiajaliselt investeeritud ning paari päevaga realiseeritavatesse instrumentidesse (aktsiad, fondid, lühiajaline laen, väärismetallid jt)

Kas teie vanema(-te)l on omandatud kõrgharidus?

- Jah, mõlemal vanemal on
- Jah, ainult ühel vanemal on
- Ei, kumbki vanematest pole kõrgharidusega

Kui oluliselt on teid mõjutanud rahatarkuse omandamisel erinevad allikad ning kust te olete omandanud kõige enam teadmisi rahaasjade planeerimisel ning finantsteenuste küsimustes? Hinnake palun kui olulisi teadmisi te olete saanud erinevatelt finantshariduse pakkujalt, kus „1” on vähe oluline ja „5” on väga oluline.

	1 – Vähe oluline	2	3	4	5 – Väga oluline
Algkool					
Põhikool					
Gümnaasium					
Kõrgkool/ülikool					
Koolivälised kursused-seminarid					
Finantsteenuste pakkujad					
Pere, vanemad, elulised kogemused					

Kas põhi- ja/või keskkooli tasemel peaks olema majanduslike kohustuslike

- Jah
- Võiks olla valikaine
- Ei

Kas te olete läbinud ülrikooli ajal majandusõpinguid (kui jah, siis mis aine(-d))?

- Jah, olen läbinud aine(-d) nimega
- Ei ole, kuid ma sooviksin tulevikus majandusaineid läbida • Ei ole

- Oletame, et te paigutate 100 eurot pangahoiusele, mille garanteeritud intressimäär ühes aastast on 2%. Te ei tee sinna rohkem makseid ega võta sealt ka midagi välja. Kui palju raha on sellel hoiusel esimese aasta lõpuks, pärast seda, kui intressimakse on tehtud? Esimese aasta lõpuks on hoiusel eurot.
 - Ja kui palju raha on sellel hoiusel viienda aasta lõpuks?
 - Täpselt 110€
 - Rohkem kui 110€
 - Vähem kui 110€
 - Muu summa:
- Kujutlege, et täna on teie hoiuse intressimäär 1% aastast ja aastaseks inflatsioonimääraks on 2% aastast. Kui palju sa saaksid hoiusel oleva raha eest tarbida peale aasta möödumist?
 - Rohkem kui täna
 - Täpselt sama palju kui täna
 - Vähem kui täna

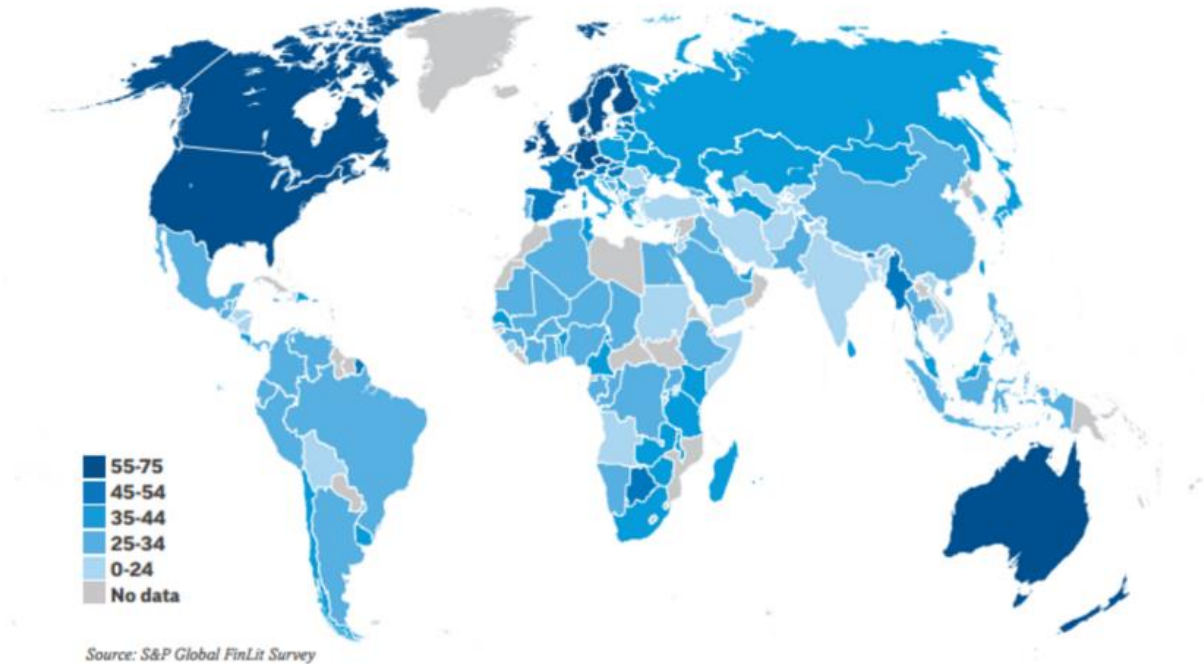
Teie vanus Sugu (M/N) Teaduskond Kursus ~~Bakaõpe~~Magistriõpe (B/M)

Teie leibkonna suurus:

- Elan üksi
- Elan koos elukaaslasega
- Elan koos elukaaslase ja lapse (või lastega)
- Elan koos vanematega
- Muu:

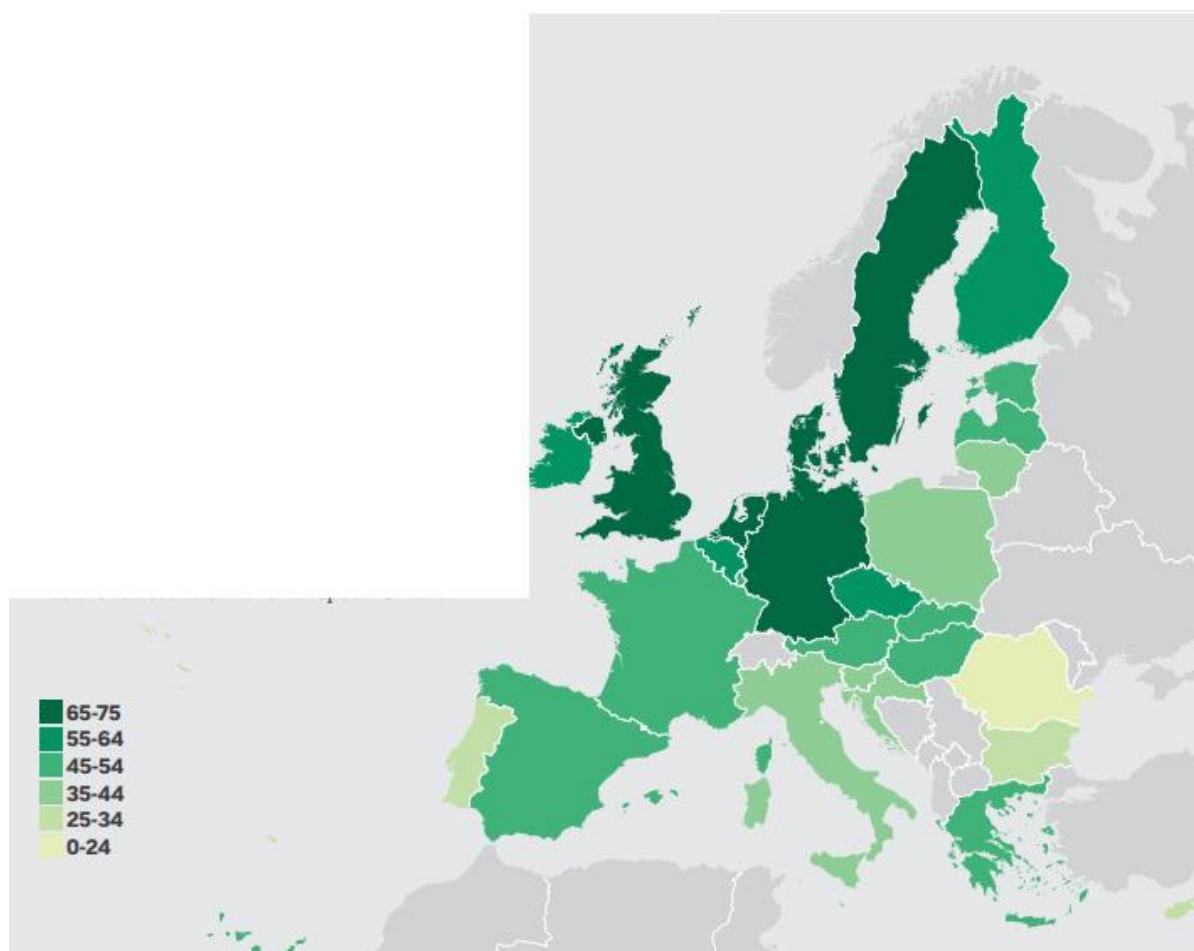
Lisa 2. Rahvusvaheline finantskirjaoskuse tase

MAP 1: GLOBAL VARIATIONS IN FINANCIAL LITERACY
(% OF ADULTS WHO ARE FINANCIALLY LITERATE)



Allikas: Lusardi, A. Klapper, L. van Oudheusden, P. Financial Literacy Around the World: Insights From The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey.

Lisa 3. Euroopa Liidu liikmesriikide finantskirjaoskuse tase



Allikas: Lusardi, A. Klapper, L. van Oudheusden, P. Financial Literacy Around the World: Insights From The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey